Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар.

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 78 (10975) | 1979 чылдың апрель 3, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 коп.

Партийжи сагыш салыышкынны—ажылчы чоннуң чагааларынче

ПОШКАР-ОЛА. (СЭТА). СЭКП-ниң XXV съездиниң шийтпирлеринге дүүштүр ажылчы чонарның чагаалары-биле ажылды улам ыңай сайзырацгайжыдар талазы-биле партияның область организациязының сорулгаларын партияның Марий обкомунуң пленумунга чугаалашкан.

Автономнуг республикада бүдүрүлгелерниң, организацияларның, колхозтарның, совхозтарның партия комитеттери ажылчы чонларның чагаларын, оларда көдүрүлген айтырыгларны дүрген көөрүнче угланган байдалды парторганизацияларга тургузар дээш улуг ажылды чорутканын пленум демдеглээн. Ынны партия болгаш ынны күрүне ужур-дузалыг чагаалардың саны сөөлгү чылдарда өскен. Ол чагаалар-биле ажыл үезинде СЭКП обкому, совет болгаш ажыл-агый организациялары чүгле четпестерни эвес, харын оларны болдуруп турар чылдагаанларны база чайладырынче угланган хемчегларни ажылдап кылып турар.

ЧЕДИИШКИННЕРНИ УЛАМ КӨВҮДЕДИР

Заволжьениң ажыл-ишчилери чаа черлерни шингээдип алырынга дыка улуг үлүүн киргген. Күр черлерни шингээдип ап өгелээнинден бээр 25 чылынга тураскаадып, Саратовка болган байырлыг хуралга ол дугайын чугаалаан. СЭКП обкомунуң бирги секретары В. Г. Гусев илеткел кылгаш, обласка курукан болгаш күр бир миллион ажыг гектар черни андарганын онзалап демдеглээн. Кедээ ажылагый продукциязының арбын берикчилери апарган каш-даа совхозтарны ол черлерге тургускан. Ол ажыл-агыйлар чүгле өткен чылын безин чартык миллион тонна чыгам тараны бүдүрген.

Эрткен чылын Төрээн чүрттүн шыгжамырынга беш ажыг миллион тонна тарааны урган саратовчу тараажыларның ажыл-ижин • СЭКП ТК-ның ноябрь (1978 чыл) Пленумунга эш Л. И. Брежнев бедин-биле үнелээн. Гектардан-на 20,4 центнер тарааны бир-ле дугаарында алган. Ол чеднишкин күр черлерни андарарынга киришкен бүгү кижилерниң ачы-авыралы болган. Комсомолчу путевкалар өскүргаар Саратов Заволжьезинге Москвадан болгаш Ленинградтан, Горькийден болгаш Куйбышевтен төлээлекчилер келген. Оларның дыка хөйүнүң маадырлыг ажыл-ижин чазактың шаңналдары-биле демдеглээн.

Андарган күр черлерге тыптын келген совхозтар бүдүрүлгенин, күш-ажылдың болгаш амыдырал-чүрттүлгенин бедик культуразының ажылагыйлары апарган. Новоузенскиниң Радищев аттыг совхозун чижекке киирип болур. Эрткен чылын ол совхоз Төрээн чүрттүн шыгжамырынга 75 муң тонна тарааны урган.

Материал-техниктиг баазазынга, чер ажылының бедик культуразынга далыңы алгаш, кедээнин саратовчу ажыл-ишчилери чаа бедик сорулгаларны салын турар. Мад ажылының продукциязын күрүнеге садарының талазы-биле беш чылдың үш чылының планын область 1978 чылда чеднишкиниг күүсеткен. Мында күр черлер ажыл-агыйларының роолю эвээш эвес. Ынчалза-даа курлавырлар ам-даа хөйүн хуралга онзалап демдеглээн. Заволжье девискээрин эң чоокку чылдарда магадылаллыг дүжүт зонаны болдурарын төлевилээн. Оон кол фондуну суггарылгалыг черлер апарган; ам оларның шолу 350 муң гектар. Области суггарылгалыг чернің зонаны амдыызында тарыыр шолдүн 5,5 хуузу болуп турар. Ынчалза-даа эрткен чылын ногааларның 90 хуузун база малдың бөлүүн болгаш чулуктуг чемнерниң 40 ажыг хуузун ол черлерден алган.

СЭКП Төп Комитединге, СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневке бедик сорулгаларны байырлыг хуралдың киржикчилери улуг сорук киришкиниг хүлээп алган. Кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам ыңай көдүрер, СЭКП-ниң XXV съездизинин төөгүлүг шийтпирлерин амыдырага боттандырар дээш бүгү күжүн бээрин олар бүүзедип бичээн.

(СЭТА).

Тудугдардан медээлер

ЧАРЫШТЫҢ АЧЫЗЫНДА

№ 48 тудуг эргелелиниң коллективи онгу беш чылдың дөрткү чылында бөгай эвес ажылдан турар. Эргелелдиң коллективи бирги квартада тудуг-монтаж ажылдарының планын чеднишкиниг күүсеткен. Планныг онаалдаларның күүселдезин чедип алыр дээш бригада бүрүзү күженишкиниг ажылдан келгениниң түңнелинде ыштың соок үезинде—январь, февраль айларда безин эргелел ниитизи-биле тудуг-монтаж ажылдарының планын 55 муң рубльге ажыр күүсеткен. Эрткен чылдың ол үези-биле деннээрге кыллынган тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли 6 хуу хөй болган, а күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү эрткен чылдагы деңнелиниден база 10 хуу бедээн.

Эргелелдиң шеверлекчи, бызаңчы бригадаларының көл күштери амгы үеде 90 квартиралыг № 13 болгаш 59 квартиралыг чүрттүлгө бажыңнарында мөөцеттинген. № 13 бажыңны майның 1-ин таварыштыр ажыглалга киирерин тудугжулар хүлээгген, а ийги бажыңны графикте көрдүлген өскүргаар база-ла майда ажыглакчыларга хүлээткен турар ужурлуг.

Тудугжуларның ажылжы чеднишкиниг болуруга күш-ажылчы маргылдаа улуг идигви берин турар. Социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда Мар-оол Аракчаанын, Михаил Горбачевскийниң бызаңчылар бригадалары, Раиса Григоровичиниң, Нина Оюнуң, Екатерина Бизеваның малярлар бригадалары чорун турар.

МУРНАКЧЫ БРИГАДАДА

«Кызыл тудуг» эргелелинден Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Михаил Данилович Шиповалепкоңуң удуртканы коммунистиг күш-ажылдың шалыпчы бригадазы 1979 чылда эки көргүзүглерин чедип ап турар. Онгу беш чылдың эгезинден тура мурнакчы бригада 1 миллион ажыг рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын кылып бүдүрген.

Бирги квартада оларның бригадазы 66 муң рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын кылып бүдүргеш, планныг онаалдазын 100 хуу күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планы база ажыр күүсеттингеен.

Тудугга хөй чылдарда ажылдап келген, арга-дуржулгазы байлак хоочун тудугжулар, коммунистер Валентина Егоровна Дубинина, Мария Васильевна Васильева олар коллективке эки үлегер-чижекти көргүзүп турар. Аныяк салгалдың тудугжулары, дашылар Борис Куулар, Салават Сержи олар база хүн нормазын үргүлүү ажыр күүседип турар мурнакчылар.

Михаил Даниловичиниң бригадазы бо чылын ажыглалга кирер ужурлуг 59 аал ниити чүрттаар бажыңныг тудуунда болгаш эмнелге комплекзинин кол корпузунда улаштыр тудуп турар. тудугда амгы үеде ажылдап турар. Ол тудугларны дооскаш, бригада № 16 чүрттүлгө бажыңының тудуун уламчылаар.

С. КРАСНОПЕРОВ.

Часка белеткел

ИЙИ ЭЭЛЧЕГДЕ ЧЕДИШПЕС

СЭКП-ниң XXV съездизинге СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежнев мынча деп чугаалаан: «Мурнакчы ажыл-агыйлар суггаттыг черлерден дүжүттү суггат чок черлерге болааргa, үш-дөрт катап хөйнү өстүрүп ап турар. Оларның дуржулгазын ажыглап, кадрларны белеткеп тургаш, ындыг түңнелдерни чер болганга чедип алыр херек». Ол айтыышкын Тыванын мелиораторларының ажыл-хөрээнге база дөрту-биле хамааржыр.

Суггаттыг черлерни үре-түңнелиг ажыглаары— тараның дүжүдүн элбедириниң кол үндезини. Оон-биле чергелештир суггаттыг черлерге ажылдаары, суггат чок черге болааргa, дыка нарын дээрзин ажылагыйларның агрономнары, мелиораторлары, суг чаштырар машиналарның машинистери, суггатчылар утпас ужурлуг.

Суггаттың шынарын болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиери-биле суггатчыларны база машинистерни өй-шаанда өредип адыры эргежок чугула. Ынчангаш республиканың Кедээ ажыл-агый министерствозунуң болгаш Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунуң каттышкан дужаалын өзугаар районнарның бүгү совхозтарынга суггатчыларның болгаш суггарылга машиналарының машинистерининиң өредилгезин бо чылын апрель 1-ге чедир доозарын айыткан.

Суггарылга сезону эгелээринге чедир каш-ла хонук арткан. Ынчаарга амгы байдал кандыгыл? Мактаныптар барымдаа чок деп дөрт чугаалаар апаар. Бо хүнге чедир республикада шупту 1200 суггатчының орнунга 1210 суггатчы, 580 машинистиң орнунга чүгле 299 кижи белеткеттинген. Ынангыя чаштырып суггарар машиналар машинистери белеткээр ажыл кайдаа багай чоруттунган. Чүгле Өвүр, Улуг-Хем, Кызыл районнарның көлээ ажыл-агый болгаш суггарылга системаларының эргелелдерин суггатчыларда, машинистер-лаа белеткээр планын долдур база ажыр күүсеткилээн.

Каа-Хем районнуң эргелелдери 40 суггатчы, 77 машинист белеткээр тургаш, оларның чангызын-даа өреттээн. Эрзин районнуң эргелели 20 суггатчының орнунга 14 кижини өреткеш, 7 машинист белеткээр планын шуут үскен. Хөй суггаттыг черлерлиг Танды районда 122 машинистиң орнунга чүгле 33 кижи белеткеттинген.

Үстүнде сан-чурагайлардан алгаш көөрге, хөй-хөй ажылагыйларга суггатты ийи ээлчегде чорударынга күш чедишпес-тир. Оон кол-ла чылдагааны болза кышкы үеде районнарның көлээ ажыл-агый эргелелдериниң болгаш суггарылга системаларының эргелелдериниң улуртур ажылдакчылары суггатчыларны болгаш машинистерни тускай курстарга өредириниче чогуур кичээнгейин салбайн келгенинде болур.

Суггатчы кижи суггарылганың чурумун, нормазын, канчаар чорудар аргаларын эки билири эргежок чугула. Культура бүрүзүнге суггаттың хемчээлдери янзы-бүрү, ағаар-бойдуе байдалы ылгалдыг чылдарда ону канчаар чорудары хөрзүннүң эргежок чугула өлшүгүнден улуг хамааржыр.

Суггаттыг черлерге кедээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедири бүгү чер ажылдыгларының эң кол сорулгазы дээрзин утпайн, бар четпестерни дарый чайладып, часкы суггатты чер-черлерге организаастыг эгелээр дээш төларгай хемчеглерни арткан хүнүрде ап чорудары чугула.

Ш. МОНГУШ.

10-ГУ БЕШ ЧЫЛ: ажыктыг чорук болгаш ыынар

АЖЫР КҮҮСЕТКЕН

Кызылдың бүдүрүлгелер аразында калбарган социалистиг чарыштың тиилекчилериниң бирээзи «Росводпром» каттыжышкынының демир-бетон кылыглар заводу бо чылдың бирги квартылында планныг онаалдазын чедишкиниг күүсеткен.

1979 чылдың январь—март айларында ук заводтуң коллективи 25 муң рубльдиг бараанныг продукциязын бүдүрер тургаш, 30 муң рубль кылдыр күүсеткен. Продукция сайгарарының талазы-биле алган социалистиг хүлээлгезин завод ажыр боттандырган.

Бригадалар болгаш түс-түс ажылчыларның аразында социалистиг чарыштың дээштиг организастаанындан бо чедишкиннер чедип алдынган. Ылаңгыя хептээр пехтиң ажылчылары бирги квартада пландан ажыр 900 хире кубометр чыыр бетонну бүдүрген. Оон барык ийи түс хире кубометри В. Алтуховтуң бригадазынга онаажыр. Бо колдектив ай, квартал планын 120—150 хуудан кудулаттайн келген.

«Росводпромнуң» демир-бетон кылыглар заводунуң коллективи аныяк коммунист, Кызыл хоорай Совединиң депутады О. А. Рогалеваның ажыл-ижинге чөргаарланырлар. Чүге дээрге Ольга Афанасьевна арматурщиктерниңдаа, заводтуң өске-даа мурнакчыларының аразындан беш чыл планын бир дугаарында күүсеткен.

(Бистиң корр).

Өй-шаанда боттандырар

Тыва АССР-ниң Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң септелге-тудуг участогунуң коллективи бо чылдың бирги квартылының күш-ажылчы белик көргүзүглерни чедип алган. Оон ажылчыннары чонга 10,300 рубльдиг ачы-дузазын чедирер тургаш, 10,500 рубль чедирген. Ук участок амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң комплекстиг чаа баазазынче көжүп, коллективтиң ажылчыннарының база инженер-техниктиг ажылдакчыларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан. Ынаңгыя база социалистиг чарыштың дээштиг калбарткаанындан мыңдыг чедишкиннер чедип алдынган.

Амгы үеде септелге-тудуг участогунуң коллективи амыдырал хандырылгазын улам ажыжидери-биле чаа дериг-херекселдерни шингээдип ап турарлар. Чүрттакчыларның чагыгларын чогуур өй-шаанда шыпарлыг күүседир талазы-биле чазаныкчы А. Тонких, шеверлекчи Г. Евсеева болгаш өскелер-даа шудургу ажылдан турарлар. Бо эштер ай, квартал планын 120—130 хуудан кудулаттайн келгеннер.

Чөөн-Хемчик районунуң «Искра» совхозунуң мурнакчы хойжузу, ВЛКСМ-ниң XVIII съездизинин делегады Раиса Доржуевна Ооржак эрткен чылын төрүүр 100 хойдан 131 хураганны мөндү камгалап алган. Раиса Ооржак Ленинда комсомолдуң шаңналының лауреады болган.

Ол республиканың аныяк хойжуларының ортузунда чарышка ийп. удаа тиилекчи болган.

Амдыызында коданында 380 хойнуң 368-и төрээн хураганнары онча-менди доругуп турар.

Раиса Ооржак Чинге-Дагда кыштап турар. Аңаа дузалаңып турар сакманчылар Татьяна Ооржак биле аваазы Ооржак Севилбаа база шудургу ажылдап турар.

ЧУРУКТАРДА: хойжу Р. Ооржак: одарда ооң хойлары.

Ш. КУУЛАРНЫҢ фотозу.

«Кызыл субботага»

ШУПТУЗУ КИРЖИР

В. И. Ленинниң торуттунген хүнүнден бээр 109 чылынга тураскаатган коммунистиг субботник эрттирер дугайында москвачыларның патриоттуг эгелээшкинин Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң автотранспорт бүдүрүлгезиниң Х. Нефедовка удуртканы комсомолчу-аныяктар бригадазының коллективи бир эп-сеткилдиг үүлдүгүнүп деткээн.

Күш-ажылдың байырлалының хүнүнде бригаданың кежигүннери долу составы-биле ажылдан үнгеш, планныг онаалдаларны ажыр күүседирин хүлээгеннер. Бо чылдың бирги квартылының планын олар ССРЭ-ниң Дээди Совединин соңгулдаларының хүнүнде күүсеткен. «Юбилейлиг беш чылды — Ильичниң юбилейинге чедир» деп кыйгырылгыг социалистиг чарышка бригаданың чолаачылары киришкеш, онгу беш чылдың планын 1980 чылдың апрель 21-де күүседирин хүлээнген. Социалистиг хүлээлгелерни чеднишкиниг күүседиринге коммунистиг субботник дузалаар, ынчангаш эң-не бүдүрүкчүлүг ажылдаар сорулганы бригада кежигүннери салган.

Комсомолчу - апы-актар бригадазы «кызыл субботаа» хүнүнде ажылдан алган акшазын онгу беш чылдың фондузунче шилчидер.

Х. АЛАШ-ООЛ.

ЧӘӘРБИ МУҢ КИЛОМЕТРНИ

Күш-ажылдың байырлалынга Кызылдың авиабүдүрүлгезиниң коллективи идешкейлиг киржирин шийтпирлээш, аңаа белеткел ажылдарын калбартыш чоруткан.

Тыванын ужудукчулары коммунистиг субботникке киришпитир 20 муң ажыг километр агаар оруун ужуп эртердер. Олар муң ажыг пассажирлерни чедирерлер. Геологтарга, ивижилерге, малчыннарга чугула хереглелдиң бараанчарын болгаш улус ажылагыйының чүүктерин чедирип бээрлер.

Септекчилер, инженер-техниктиг ажылдакчылар, албан-хаакчылар машиналар септээринге, хоорай чаагайжыдылгазынга ажылдаарлар.

ЧАСКЫ ШАК ҮНЕЛИГ

Чүрттүн мурнуу чүгүнде часкы тарылга. РСФСР-ниң Поволжье, Кара хөрзүннүг Төп зоназының, Кара хөрзүннүг эмес зонаның, чүрттүн өске-даа районнарының ажылагыйларында база хову ажылдарыга белеткел дооступ бар чыдар. СЭТА-ның корреспондентилериниң дыңнадып турары болза:

НИКОЛАЕВ. Очаково районуң тараажылары чазын эрте чажар тараа культураларының чаштырылгазын области бир дугаарында күүсеткен. Тарыза чогуур чочак-тараанын, арбайын, суланын, злак-бобы холуксааларының үрезиниерин тарырынга чүгле 39 шак негеттингеен. Ипатовчу арганы ажыглааны тараачыннарның чеднишкиниге идиглиг болган. Очаковчуларның кожалары — областың өске-даа чамдык районнарының чер ажылдыгларын база часкы тарылгада шалыпчы ажылдан турар. Бүгү шолдерде шык базырыышкыны доозуган, он-он гектар чөлдерни аралаштыр тараан.

ТБИЛИСИ. Чөөн Грузиниң ажыл-агыйларында чигир свеклазын тарып эгелээн. Бедик дүжүүкүр үрезиниерни ам безин 2500 гектарда олурткан. Ол черниң ажыл-агыйлары гектардан-на ортумаабиле 380—400 гектар дазылданы алырын төлевилээн.

ТАШКЕНТ. Белоруссияның эрте быжар картофелиниң сорту Кара хөрзүннүг эвес зонада калбак пептерээн, ынчалза-даа ам ону Узбекистанда база тарый берген. Бо чазын Ташкент, Фергана болгаш Самарканд областарының когаажылары ону баштайгы 500 гектарда тарып олурткан. Бо сезонда Узбекистанга картофель 17 ажыр муң гектарны эллээр. Гектардан-на 150 центнерден эвээш эвес картофельди бээр бедик дүжүттүг сорттарны хөрзүн-климат аяны-биле райончуткан.

ВОРОНЕЖ. Тарылганы часкы ажылдарга ажыглаттынар механизастаан комплекзинин белеңнин Павловск районунуң «Рассвет» колхозунга хынап көрген. Хой-ниити комиссиязы техниканың, үрезиннерниң байдалынга, механизастаан звеноларының болгаш отрядтарының удуртукчуларының профессионал белгилериниге бедик үнелээшкинин берген. Тарылга комплекстерни ам областың бүгү ажыл-агыйларында тургузуп турар.

СМОЛЕНСК. Тарылга шөлдериниге чемиштидилгелер чедирип төгериниң онаалдаларын области бир-ле дугаарында Ярцево районунуң чер ажылдыглары күүседишкен. Ховуларда 225 муң тонна органиктерни чедиргеен. Чазын чажар тараалар тарыыр черлерге чемиштидилгелер чедирерин өске-даа районнарда бедик темпилерлиг чорудуп турар. Ол ажылды специализастаан отрядтар болгаш звеноларын күүседип турар. Оларның эргелиде үш муң ажыг тракторлар болгаш автомашиналар бар.

ФРАНЦИЯ РЕСПУБЛИКАНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИ В. ЖИСКАР Д'ЭСТЭННИҢ СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНГЕ АЛБАННЫҢ АЖЫЛЧЫ АЯН-ЧОРУУН КЫЛЫП КЕЛИР ХҮНҮНҮҢ ДУГАЙЫНДА

Франция Республиканың Президентизи В. Жискар д'Эстэннинг Совет Эвилелинге албанның ажылчы аян-чоруу бо чылдың апрель 26-дан 28-ке чедир болур деп дугуржуушкун чедип алдынган.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ КИЖИЛЕРИ

ХҮЛЭЭЛГЕЗИ ЫНДЫГ

Сельхозтехниканың күш комитединиң Кызылда районнар аразының каттыжышкынының девискээринде көскү черде Хүндүлел самбыразын турган. Ону аажок каастан шимээн. Ынчангаш кичээнгейни чайгаар-ла хаара туда бээр. Он хонук эрткен санында-ла ацаа бүдүрүлгенин мурнакчыларын киирип турар. Күчүлүг К-700 тракторларны септеп турар участоктуң ажылчыннарының аттары Хүндүлел самбыразынга эпти-ле киргеп турар. Оон ап көөрге, ол участок социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чорун турары илдендир.

Ол күчүлүг машиналарны чыл планында 95-ти септеп үндүреги көрдүнген. Бирги квартада 23 тракторну септээр тургаш, ону январь-февральда-ла күүседишкен. Ынчалзажок өске көргүзүглер талазы-биле мастерская элээн хожудан турар. Оон чылдагаанын машина-трактор мастерсканзының начальниги Михаил Иванович Падерин мынчаар тайылбырлады:

— Автомашиналар болгаш шимчедикчилер септээринге элээн хожудан турарывыстың ужуру септелге фондузунуң чок болуп, мергежилдиг слесарьларның чедишпейн турарында. А К-700 тракторларны септээри шалыпкын чорун турар, чүге дээрге, оон септелге фондузу четчир болгаш ында ажыл-хөрээнге бердинген доктаамал кадрлар ажылдан турар-дыр. Септекчилерниң аразындан слесарь-моторист Петр Ондарович Баир-оолду онзалап демдеглезе чогуур. Ол — коллективтиг сорук киирикчилер, орлан-шоваа кижи.

...Күчүлүг К-700-тер дески одуруг кылдыр чыскаалыкка цех. Ол машиналарны чаныда ажылдан турар кижилер хеңзиг кылдыр сагындырар. Ынчалзажок олар ажылхөрээн эки билир, ынчангаш онаалданы доктаамал күүседип турар. Бир К-700-түн мотору дириннейни бергеен соонда, ол эдиктирилгеже үнүштү. Ону эдиктир ажылдаткаш, ажыл-агыйынче чорудар апаар.

Септелгеге бичин када үзүктелиишкин болу бээр аразында, мен ону ажылдаап, Баир-оол-биле чугаалажыр деп шийтпирледим. Петр Ондарович угаан-сарыылдыг, техниканың чаа түүлдерин билир, чүгаа-соотқур кижи болду. Ол мээн айтырыгларымга үндезин-барымдаалыг харыыларны берди.

Петр Ондарович Чөөн-Хемчик районда бодунуң төрээн сууру Иймеге школага өренип тургаш-ла техникага хандыкшыг бергеен. Ынчан аныяк оол чаа боорга кожукчулап, а күзүн комбайн штурвалынга туруп, колхозчуларның чаштырылга болгаш ажаан алыышкын чорударынга дузалажып турган. Ажылдавайн барган тракторну чай кадында-ла кылчып, тракториско дузалажып чораан. Ол чорук халас барбаан. Аныяк оолдуң техникага билиг-мергежили немежин өзүп келген. Ынчангаш ийи чыл эрткенде-ле тракторну-даа, ол ышкаш комбайнны-даа Петр Баир-оол болу тускайлап торулуп турар апарган. Балгазының кедээ профессионал-техниктиг училищезинге ийи чыл өреңгеш, 1963 чылда ол бодунуң төрээн черинде Ленин аттыг колхозка делгем балыглыг тракторист-машинистиг дипломун алган ээп чеде берген.

Петр Ондарович элээн каш чылдар дургузунда колхозунуң шолдеринге ДТ-54-биле чүткүдүп, кыш боорга «Сельхозтехниканың» Чадаанада каттыжышкынынга барып, техника септеп турган. Ол чогум-на ынчан чодураа дет кара карактарлыг чараш кыс Бичии-Уруг-биле таныжа берген. Олар ег-бүле тургускаш, Петр Чадаана каттыжышкынынга септекчи болуп артыш калган.

1974 чылда Петр Ондарович Кызылда районнар аразының каттыжышкынынга кээн ажылдай берген. Ол хевээр-ле ында ажылдап арткан. Петр Баир-оол машина-техника септээринге мастер болган. Баштай ДТ-54 тракторларны, оон соонда С-100-түн септеп турган, К-700 деп күчүлүг тракторлар кээн эгелээнде оларны септээринче шилчээн.

Ам Петр Ондарович Баир-оол «Сельхозтехниканың» Кызылда районнар аразының каттыжышкынында ат-алдарлыг, хүндүткелдиг кижилерниң бирээзи. Анаа коллективте чоргаарланып турар. Оон септээн тракторларының шыпары кезээде эки болур. Мергежилдиг мастер бодунуң эш-өөрүүнүң ажылынга дузалажып, арга-дуржулгазын оларга дамчыдып берип, дагдыныкчы болуп турар.

Партияның XXIV съездизинин ажытынган хүнү Петр Ондарович Баир-оолдуң хууда амыдыралынга уттундурбас болуп калган. Ол хүн ону коммунистер СЭКП кежигүнүнге хүлээп алган. Оон бээр Петр Ондарович өскүргаар большевикчи чүткүл-биле эрес-шудургу, тура-сорулгуг ажылдап келген. Ол партком болгаш местком кежигүнүнге каш чылдар дургузунда соңгудун келген. Оон портрет чуруу Хүндүлел самбыразынга бо-ла киргеп турар. Коммунист Петр Баир-оол бодунуң мергежилинге эвээш эвес аныяктарны хандыкшыдып өөреткеп. Ол ам Монгуш Дарташты К-700 тракторну септээринге өредип турар. Петр Баир-оол бодунуң өренникчизи-биле кады квартал планын ийи айлар дургузунда ажыр күүсеткен. А чыл онаалдазын Конституция хүнү — октябрь 7-ге чедир күүседирин хүлээгеп, эрес-сорулгуг ажылдап турар.

Ставоктарының даваш-шимээни, электрилиг дузалаашкынының чайгаан оттары часпар доозулганын хереченлей берди. Петр Ондарович ажылдаар черинче далаш-биле чорупту. Малчын ат-бүлеге төрүттүнгеен, ажылчын болган ол төлептиг кижиге хүндүткел-биле холуң дыңыгыт тудуп, чеднишкиннерни аңаа күзедим. Ынчаар эрге кандыгдаа ажыл дескешпес, бергелер-даа шаптык болбас. Ажылчын кижиниң, коммунистиг хүлээгези-даа ынчаар.

Ю. ЕГОШИН.

КОЛ ХАМААРЖЫР

«Онгу беш чылдың эгезинден бөөр бистиң республикага чыл бүрүде улуг хойнуң баш санының өзүлдези шоолуг өвес, харын чамдык чылдарда кудулап турар, а төрүүр 100 хойга онаштыр хураган алыры чылдан чылче кудулап келген-дир. Ужурунда болза, улуг хой-даа, хураган-даа улам көзүлөөр болгу дег. Моон чылдагааны чүдел? Моон соңгаар ону чайладырының аргалары кандыгы?»

Ш. САРЫГЛАР.

«Тиилелге» совхоз.

Республиканың мал ажылында кол адыр хой ажылы болгай. Бо адырны хөгжүдерде, хойнуң баш санын өстүрер, оон ап турар продуктуларын көзүдедир база хойнуң хурааганын четче камгалап алыр дээш, улуг өскүсүнүшкинин үндүрүп турар бие. Ынчалза-даа хойнуң хурааганын камгалап ап журарыстыр чүве улуг четпестер бар. Оон уламыдан хойнуң баш саны шоолуг өспейн, харын чамдык чылдарда кудулап-даа турар-дыр. Чылдагааны чүдел? Сөолгу чылдарда агаар-бойдустуң байдалы таарымча чок болганы-биле маалга четтир чем-суур белеткеттинмээн маңаа улуг салдарны чедирген.

Ындыг-даа болза, чамдык хойжулар канчан эки түүнелдиг болуп турарыл? Ындыг хойжулар хөй болгай. Чижэ, 1978 чылда республикага 116 хойжу төрүүр 100 хойга онаштыр үстүн өрү хураганны менди камгалап алган. А чамдык хойжулар 100 хойдан 30-ден куду хураган ап турар чоруктар бар. Ындыгларның саны 26 ажып турар. Колдуунда-ла республиканың төп зоназында нарын дүктүг хой өстүрүп турар совхозтарда малчыннарның хураган камгалап алыр талазы-биле көргүзүү кончуг куду болуп турер. Чүге ындыгыл?

Азы хойнуң кызыраа турарында бе? С. К. Тока аттыг, «Революцияның чалбыжы» болгаш СССР-ниң 50 чылы аттыг совхозтарга хойнуң ол-даарының мурнунда оларның боос, кызырын тодарадырыбиле хыналда чоруткан. Ол ажыл-агыйларга хойнуң кызыры 1,3—3,0 хуудан аппайн турары ылерээн.

Ынчангаш кол чылдагаан хойларның кызыраа турарында-да эвес-тир. Ажыы-биле чугаалаарга, төрүттүнген хураганнары онча-менди камгалап ап шыдавайн турар. Бо чорук чем чедишиезинден, чылыг кажаа-хорааның чогуудан, кадрларның арга-мергежилиниң кудузундан хамаарыжыр болбайн аан. Ынчалза-жок хөй чүве малчын кижиниң бодундан хамааржыр дээрзин демдеглээр херек. Кежээ-кызымак, арга-дуржулгалыг хойжулар берге кыжын безин чаш хураганнарны менди ап турар болгай. Ынчаарга оларның кожазы, бир дөмей байдалда турар өске хойжулар хой хураганны чедир албаан болгулаар-дыр. Ындыг хойжулар боттарының чалгаа, олутпай, ниитиниң малы дээш кыспас чоруун хойлар ара салган, кызыраан, азы кажаа-хораа багай дээр янзы-бүрү сылдаг-биле агартырып оралдажып турар.

Хойларның ооолдаарының мурнунда оларның кызыр, боозун илередир хыналданы чорудуп, төрүттүнген хураганнарның отчёт-учёдун шыңгыырадып турган, ийи-чаңгыс кижилерниң бодунуң багай ажылын мегелеп, базар чоруун шиитпирлиг-биле сойгалап илередириниң өйү келген.

База бир четпес чүве болза, нарын дүктүг хойларның хураганнарын доруктуруп өстүрер арга-дуржулга чамдык хойжуларда чок болуп турары. Оларны аңаа өөредири негеттинин турар. Нарын дүктүг хойнуң хураганын төрүттүнгеннин шагындан эгелеп бир неделя азы 10 хонук хиреде кончуг хумагалап, ол-соокка алыспайн ажаап азыраар херек. Моңу сагывайн баарга-ла чаш хураган дораан аарыыр. Ол үеде эки ажаалда, хайгааралды эрттирер болгаш доруга берген хураган белен аарбас, өлүп хоравас апаар.

Оныа кичээнгейге алыр үүл болза, ийистээн хойларның хураганнарын ажаары болур. Ол хураганнарның бирээзи улуг, бирээзи шала биче болуру ховар эвес. Ындыг болганда, улуг хураган бичезин хупаан эптер, ол чорук хураганының бодунга база багай. Чүге дээрге, хөлүн эрттир эмгеш, сүдүн хайылдырын шыдавайн, ижин-шөйүнду аарыгларынга таваржыр, а биче хураган чедир эвбейн, суларааш, аарыгларга таваржып өлүп болуур. Ынчангаш бо таварылгада хойнуң ийис хураганнары кайызы-даа өлүп болуур-дур. Ону барымдаалааш, хойжу болган сакманчылар ийистеп төрээн хойларны албан аңгы сакманнарга үзүп, хайгааралды, ажаалданы күштелдирер ужурлуг.

Хойнуң төрүттүнген хураганын менди алырында бир чугула үүл болза, ижин-шөйүнду аарыгларынга удур тарылганы кылып, база өскедаа өл-шыктан, ишиг-сооктан тыптып болур аарыгларны мергежилдиг эмнеп билир болуру. Ону хойжу боду кылыр ужурлуг.

Бо бүгү үүлдер-биле чергелештир, чем-суурну четчеларны, кажаа-хорааны чылыглаары, септээри болгаш малчыннарның чымыштыг ажылын шын удуртуру, оларның негелде-хереглелдерин өйшаанда хандырары ажыл-агыйларның тускай эртемнигдериниң, удуртукчуларының чугула хүлээлгези болур. Чамдыкта тускай эртемнигдер, удуртукчулар малчыннарның чымыштыг ажылының үеви—кыжын хой төрүп турар үеде кадарчыларның негелде-хереглелдерин бижип, демдеглеп алгаш, ол-ла олчаан баар, чогуур үезин эрттиришкеп, ол негелделерин хандырар таварылгалар ховарэвес. Ынчан мал чеми төпүп, суг-суггат үзүктели бээр. Ындыг ажыл-агыйжы эвес чоруктар мал бажының өскүдезинге, эң ылаңгыя чаш төлдү менди камгалап алырына база малдың күш-деңгелин күдулатпазынга багай салдарны чедирер.

Тываның төп районнарынга база барын зонаның чамдык районнарынга нарын дүктүг хойну өстүрерин планнап турар. Ындыг болганда, бүдүрүкчү кошкарларны шын шилиири бирги чергениң айтырыы. Тываның байдалынга таваржыр, бедик продуктулуг кошкарларның дүгүнүң деңзизи бир башка онаштыр 8 кг-дан өрү, диригт деңзизи 80 кг чедип турар, дүгүнүң узуну 8 см, дүгү 58—60 шынарныы болур ужурлуг. Ындыг шынарлыг кошкарларны бистиң уксаалыг хой ажылдыг совхозтарыбыстан шилип турган, республиканың ажыл-агыйларынга садар апаар. Красноярск уксааның кошкарларын Хакас автономнуг областан, Красноярск крайдан экиэрин кызырар ажылды эрткен чылдан эгелеп боттандыра берген. Ынчангаш тыва нарын дүктүг хойнуң уксаа бөлүүн тургузарының баштайгы базымнары эгелээни ол.

Ындыг болганда, нарын дүктүг хой өстүрер зонага бүдүрүкчү кошкарларны шилип өстүрер уксаажылыга совхозтары кылдыр С. К. Тока аттыг совхозтан аңгыда, 1985 чылга чедир «Өөк» совхозту, 1983 чылда «УТКА 25 чылы» совхозту уксаалыг хойлуг ажыл-агыйлар кылдыр база «Революцияның чалбыжы» совхозтуң хой фермазын 1981 чылда, Дуржулга станциязының дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйының хой фермазын 1982 чылда, «Барлык» совхозтуң хой фермазын—1985 чылда уксаалыг фермалар кылдыр тургузарын баш улур көрүп турар.

Оон аңгыда тыва кара баштыг, бөдүүн дүктүг хойларны өстүрүп турар Мөңгүн-Тайга районнуң совхозтарынга, Өвүрнүң «Кызыл тук», «Коммунизмче өрүк» совхозтарынга, Бай-Тайганың «Кара-Хөл», Чөөп-Хемчиктиң «Алдан-Маадыр», «Сүт-Хөл» совхозтарынга ажыглаар бүдүрүкчү кошкарларны шилип өстүрери-биле «Малчын» совхозтуң хой фермазын 1985 чылда уксаалыг ферма кылдыр база чартык-бөдүүн дүктүг хой өстүрер Эрзин районнуң ажыл-агыйларынга, Тес-Хем районнуң «Кызыгаар», «О. Шынаа» совхозтарынга ажыглаары-биле «Кызыгаар» совхозтуң хой фермазын 1984 чылда уксаалыг ферма кылдыр тургузаар.

Бо хемчегларни херек кылырга боттандырар чорук хойнуң баш санын өстүрериңге, оон продуктулуг болгаш уксаалыг шынарларын бедиденге база чаш хураганның баш санын камгалап алырынга улуг ужур-дузалыг болур.

К. ЧАШ,

Республиканың уксаажылдыга каттыжыышкынының кол зоотехниги.

КӨРГҮЗҮГЛЕРИ БЕДИК

«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырының хойжулары бо чылын күзеннишкиниг ажылдап, кыштаглаашкынны чедишкиниг эрттирип турар. Салбыр ниитизи-биле төрүүр чүс хойга онаштыр 84 хураганны камгалап алган. Ындыг көргүзүгну ол оон мурнунда чылдарда чедип албайн турган.

Кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткел, коданнарны улгаттыр мөөнизени, мал чемин четчири-биле белеткеп алганы—бо бүгү үүлдер чедишкиниң магадылалы болган.

Улуг-Ховуда кыштагга чеде бердивис. Малчыннар хураганнар суттарган турлар. Хойжулаан ам 9 чыл болуп турар Эрес-оол Канчыыр-оолович Хомушку кадайыбиле ажыл-ижиниң дугайын таныштырды. Оон коданында төрүүр 407 хой бар, ам 335 хой ооолдапкан, хураганнары менди. Бо чылын ол төрүүр чүс хойга онаштыр 95 хураганны камгалап алырын хүлээнген.

Ол ышкан хойжулар Күжүгет Эник-оол, Монгуш Мочал, Хомушку Хевец-оол оларда база-ла ажыл-иш хайныышкынныг. Оларның коданнарында ниитизи-биле байдал багай өвес. Мал чеми четчири-биле бар, сугну узук чок сөөртүп турар.

Салбырның хойжуларында четпейн турар чүве—дус төнгени. Чамдык коданнарда чаш хураганнар аарып турар. Оон кол чылдагааны—чаш хураганнарга микроэлементилерни чедир бербейн турары. Ол ышкан оларга берип турар сигеннің шынары багай. Бо четпестерни чайладырын хойжулар негеп турар. Ынчалза-даа совхозтуң тускай эртемниглериниң талазындан кошкак дузалап турар.

Х. МОНГУШ.

Барыын-Хемчик район.

Сакманчылар

Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозунда хойжу Бичии-Уруг Монгуштуң коданында аныяк сакманчылар Татьяна Таракай (солагай талазында) биле комсомолчу Тамара Ондар хүлээнген ажылынга кызыыманкайын көргүзүп, эрес-шудургу ажылдап келгеннер.

ЧУРУКТА: Т. Таракай биле Т. Ондар.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

НАРЫН ДҮКТҮГ УКСАА

Дүгүнүң чиңгезинден хамаарыштыр хойларның бүгү уксааларын чиңге-нарын, чартык-бөдүүн болгаш бөдүүн дүктүг деп аңгылап турар.

Нарын дүктүг уксааларның хойларының дугайын бо удаада маңаа кысказы-биле ан көрээлинер. Ындыг хойлар чаңгыс аай нарын дүктү берип турар. Археологтуг шинчилелдерден алырга, нарын дүктүг хойларны кижилер бистиң эрамыска чедир хөй-хөй чүс чылдар мурнунда-ла өстүрген болуп турар.

Совет мериносы — Совет Эвилелинде эң-не хөйү-биле тарап нептерээн нарын дүктүг уксаа. Ол уксааның кыс хоюнуң деңзизи 50-55 кг, кошкарныы—100-110 кг чедип турар. Бир баштан кыргын алыр дүк өртүмаа-биле 4-5 кг, арыг дүктүң үнери— 40-42 хуу болур. Дүгүнүң узуну — 7-8,5 см.

Нарын дүктүг хойлар бистиң республикада дыка хөйү-биле нептерээн. Ындыг хойларны баштай Тываның төп зоназынга — Улуг-Хем, Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем болгаш Чөөн-Хемчик районнарга эккеп өстүрүп эгелээн. Оон чоорту-ла өске районнарже тарап нептерээн. Төп зонаның районнарынга база барын зонаның чамдык районнарынга нарын дүктүг уксааны кол өзек кылдыр моон соңгаар-даа өстүрерин планнап турар.

СӨЗҮН ЭЭЛЭЭН

«Мөрен» совхозтуң үшкү хойжу бригадазының кыштаглары орук-чирии берге, хая-даштыг дагларда турар. Кыштың хары улуг, берге-даа болза, бригаданың хойжулары ниитиниң малын менди камгалап алыр, төрүттүнген хураган бүрүзүн доруктурар дээш улуг күзеннишкиниң үндүрүп, болдупар бүгү үүлдерни кылын турар.

Бригаданың кежигүнөри онгу беш чылдың дөртку чылында төрүүр 100 хойга онаштыр 95 хураганны, менди алырын хүлээнген. Хойжулар берген сөзүнге өө болуп турар. Чижэ, хоочун хойжу, Ленин орденниң эдилекчизи Намдал Орус төрээн 360 хоюндан 400 хураганны, мурнакчы малчын Раиса Дулгу төрээн 319 хоюндан 340 хураганны менди доруктурып турар. Ол ышкан Иван Сади, Ижи Сигенков, Ному-Белек Баадыр, Марсуу Учурал, Анатолий Самыя олар төрүүр 100 хойга онаштыр 100 хураганны менди алган.

Б. ТӨМҮР.

Эрзин район.

ТУРА-СОРУКТУГ

Кол Доржунуң кадайы Бараан Монгурак-биле 1973 чылда «Тоора-Хем» совхозка малчыннап эгелээн. Оон бөөр ажыл-ижиниге тура-соруктуг, кежээ, кызымак бо кижилер совхоз коллективинге макталды чедип алган.

Олар онгу беш чылдың эрткен үш чылында хойдан хураган болгаш дүк алырының талазы-биле планныг онаалдаларны база социалистиг хүлээлгелерни ажыр күүсеткен. Бо чылын база-ла бедик көргүзүглерни чедип алыр дээш, малчын өг-бүленің өөлери эрес-шудургу ажылдап турар.

Кол Доржулаң Арбылак деп черде кыштаан. Ында хар улуг, хойнуң черден оттаары берге. Совхозтан сөөртүп эккен турар мал чеми чамдыкта үзүктели бергилээр. Ону барымдаалаан, малчын кыштагда бар чемни кончуг камныг ажыглап, хойларын одарга каларын турар. Оон коданында 350 хой бар. Төрээн 300 хойнуң хураганы онча-менди. Оон чаш хураганнарны ажаап доруктурарынга сакманчылар Нина Бараан, Наталья Чогуна олар дузалажып турар.

А. ДОРЖУ.

Тожу район.

ТИИЛЕКЧИ БРИГАДА

«О. Шынаа» совхозта дөрт хойжу бригада бар. Оларда ниитизи-биле төрүүр хой саны 12.600 баш. Хойнуң чаш төлүн менди доруктуруп алыр дээш малчыннар бүгү күүнүн салып турар. Ам хой ооолдаашкыны адактаныр чоокшулаан. Дөрт бригадада 10.138 хураган доруктуп турар. Азы совхозка ниитизи-биле төрүүр 100 хойга онаштыр 81 хураган алдынган. Амдаа төрүүр хойлар эвээш эвес болганда, бо көргүзүг бедиир апаар.

Совхозтуң Ак-Чыраа салбырының хойжулары бедик көргүзүгну чедип алган. Ында төрүүр 100 хойга онаштыр 92 хураганны менди доруктуруп турар. Тус-тус бригадалардан № 1 бригада (бригадири А. Дежикей) чарышка тиилекчи болган: төрээн 3996 хойдан барык-ла 4000 хураган менди алдынган. Ол ышкан үшкү бригада 2000 хойдан ынча хураганны ап, ийнги черни ээлээн.

Боттарының алган социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседи турар хойжулар дыка хөй. Оларга хоочун хойжу Санза Чаанмай, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Василий Аракчаа, аныяк коммунист Ойлуп-оол Седен, Стакаан Уржанай, Моге-оол Сандык болгаш оскелерни-даа хамаарыштырын болур.

Ө. ЧИҢМИТ.

Тес-Хем район.

АЖЫЛ ТӨЛЕВИРИ

Хойжуларның ажылын үнелээрде, хойну кадарганы болгаш оон алган продукциязы дээш акша төлевирин тургузар. Хойжу бүрүзү чеже төрүүр хой, аныяк хой, кошкар, ирт кадарарының чижек-нормазын тус черниң байдалын өөренип көрбүшаан, ажылагый бүрүзү бодунга аңгы доктаадыр. Төрүүр болгаш аныяк хой ажаап турарларга ону бир эзлчегде чүгле кадарганы дээш V разряд өзугаар 4 рубль 06 көпеек төлөөр. Кошкар болгаш ирт кадарчыларынга IV разряд өзугаар эзлчет санында 3 рубль 67 көпеек төлөөр.

Алдынган продукция дээш чылда шалыңга 25 хууну немей төлөөр.

Төрүүр хой кадарчыларын дүк болгаш хураган дээш продукция акшазын база алыр. Аныяк хой кадарчылары дүк болгаш немелде деңзи акшазын, а кошкар болгаш ирт кадарчылары чүгле дүк акшазын алыр.

Дуржулга

КЫЛЫП, АЖЫГЛАҢАР

Кызын малды чүгле чылыг суг-биле суггарары кымга-даа билдингир. Ынчаарга суг машиназы-биле эккелгеш, доскаарга куткан сугну кандыг аргалар-биле чылыдып алырыл база ол суг үргүлүү чылыг турузун дээш үүнү кылза экил? Бо талазы-биле чер-черлерде малчыннарның дуржулгазы аңгы-аңгы. Чамдык ажыл-агыйларда малчыннар демир доскаарны кажаа иштинге таарыштыр тургускан, ында сугну малдың чылыг тыныжының дузазы-биле чылыдып, оон сугну узун шланг-биле оңгачаларже аксып ап турар. Өскелери сугну электри күжүү-биле база чылыдып ап турардар.

Кызыл районнуң «Кара-Хаак» совхозунуң малчыннары иштинде демир сугуну кийр эптеп, каннаан доскаарларга сугну чылыдып, малга берип турарлар. 4—6 мм кылын демирден кылган ол сугуну доскаарның иштинге эптеп кылырда, баштай доскаарның арын талазының дал өртүзүн тыпкаш, олап шыйыгны чоруткаш, сугунуң хемчээлин барымдаалап, газэлектриг канналга херекседи-биле таарыштыр кезип алыр. Оон соонда сугуну доскаарның иштинче суккаш, бетин талазын доскаарга чыпшыр каннаар болгаш ындыкы ужунга ийи бүүтү кылгаш, база-ла каннап быжыглаар. Сугунун от салыр болгаш агаар кирер чериниң аразынга хүл дүжер шаларш демирни кылыр.

Сугуну эптеп быжыглаан соонда доскаарже сугну долдур куткаш, отту салыптар. Хүнде 1—2 кочал ишти хөмүр-дашты-ийикпе хөй эвес көрженни одап турган, доскаарда сугну үргүлүү чылыг тургузуп болур.

Ындыг сугуну совхозтарның машина-трактор мастерскааларынга белеткен ап болур.

Суглуг доскаарны долгандыр эжиктиг ыяш бажыңчыгашты (манзылар азы чингежек чудуктар-биле) тудуп каар. Бажыңның кырынга доскаарның аксы-биле аасташ бичии дүндүкчүешти кылгаш, машинага эккелген сугну доскаарже ону дамчыштыр шлангылап кудар. Сугну куткан соонда ону ыяап-ла дуглап турар.

Доскаардан чылыг сугну кранга улаштыр быжыглап каан узун шланг дузазы-биле оңгачаларже аксып, малды суггарар. Ажыл доозулган соонда шлангыны крандан адырбайн дүргеш, доңа бербези-биле бажыңчыгаш иштинге киирип каар.

«Кара-Хаак» совхозта машина-трактор мастерскаазының каннакчызы Ю. С. Зайцевтиң чогаадыы кылганы суугунуң тургузуу ыныг.

ХОЙ СУДУ

Хой судун хураган доруктуруп өстүрериниң аңгыда, аъш-чем хереглеминиге база ажыглап турар. Хой судунде 18—20 хуу курсак будумелдер, 7—9 хуу ус, 5—7 хуу белок бар, азы ол үүлдер ишек судундан 1,5—2 катап хой. Дыка хой чурттарда хой судун янзы-бүрү быштактарны кылын будүрериниге ажыглап турар. Оон чоннуң хереглелинде улуу-биле негеттинин турар рокфор, пекарино, качкавал, брынза болгаш өскедаа быштактарны белеткээр. Бир килограмм чымчак быштакты кылырыга 4,5—5 килограмм, а кадыг быштакты кылырыга — 6—7 килограмм хой судун хереглээр, азы ону солуурунга 9,5—12,8 килограмм ишек суду негеттинер. Моон ужурунда дыка хой чурттарда (Франция, Греция, Италия, Испания, Португалия) хой судунге хереглел ишек судундан 4—5 катап бедик боон турар.

Бистиң тыва улус хой судун шаг-шаңнан бөөр оон үзди, дүгү-биле бир дөмей ажыглап, аъш-чемге хөйү-биле хереглел чораан. Хойнуң судун саап алыр дээш, хураганнарны хөнелерге баглап, кажаларга иелериниң аңгылап турган болгай. Хой судуу-биле шөй сүттеп, оон тарак, аржы, курут, чөкпек кылып ап чораан.

МАЛЧЫН БОЛГАШ МААДЫР-ИЕ

(Очерк)

УЛУС ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ Эрзин район Советиниң сессиязы эртип турган. Хүн чурумунда кончуг чугула айтырыг: кыштаглаашкын болгаш малчыннарның амыдырал-чуртталгазы. Депутаттар соңгуг-мурнуг сөс ап, саналоналын берип турганнар. Даргалакчы турун келгеш, чугаалаан:

— Ам «Нарын» совхозтуң хойжузу, депутат Шимитсин Хумбун санал бөөри-биле сөс алыр-дыр...

Чаазадак-шилгедек сынныг, чазык шырайдыг, чараш-чаагай арынныг, даштындан көөрге, назыны ындыг-ла улгатнаан хире хөрээжен кижи индирге оожум үнүп келген. Оон хөрээнде депутат демдээниң чанында «Маадыр-ие» орден алдынналып чайнаан.

Хой ажы-төлду кижизидип өстүрген аас-кежиктиг, буянныг не кижи дээрзин ол өөдүр хавыяа херечилеп турган. Шимитсин Беловна арай сүрээдексеп турар хире болгаш. Кезек када ыыт чок тура, делгем залды эргий көрген: хамык улустуң карактары ол-че чиге кайгаан. Шимчеш дээр кижи чок, шуптузу-ла кичээнгейлиг дыңнаарынга белеп. Малчын-депутат чугаалаар чүвезин шагда-ла бодап, сөс бүрүзүн каш катап чер-зилеп, деңзилеп көрген.

Баштай совхозта кыштаглаашкынның байдалын, ниитиниң малын, оон чаш төлүн берге кыштан хүр-менди ажырар дээш, малчыннарның канчаар эрес-шудургу ажылдап турарын депутат тодаргай чугаалаан. Оон соонда болдунуң ажыл-ижин база сонуургаткан. Саналының түүнелинде Шимитсин Беловна Хумбун мынча дээн:

— Малчыннарның амыдырал-чуртталгазын экижидер дугайында айтырыг кончуг чугула, шиитпирлээр өйү келген. Бодап көрүнер даан, эштер: чүгле бөгүн ажылдап турар малчыннар кезээде хевэр турбас-ла болгай. Оларны солуур, мал кадарар кижилер херек. Ындыг салгал дугайын амдыгааштан, бөгүдеи эгелеп, бодаар ужурлуг бис. Аныяктарны мал ажылынче хаара тудар херек. Бо талазы-биле бистиң «Нарын» совхозта чамдык үүлдер кылдынып турар: аныяктарның тускай хойжу бригадазын-даа тургускан, хойжулан ажылдаар кижилерни өөредириби-биле Балгазынның кодзо профессионал-техникиг училищезинің салбырын-даа совхозта ажыткан. Ол эки-дир харын. Ынчалзажок ыыт-лынмаан үүлдер кончуг хой. Малчыннар чурттаар таарымчалыг, чылыг, чырык бажыңнар эвээш. Хойжуларның хөй нуруузу өглерде олурбушаан. Чаңгыс-даа кыштага чунар-бажың чок, сайгылгаан киртинмээн. Байдал ындыг турда, аныяктарны канчап мал ажылынче эвилелдээр бис? Кодан бүрүзүнге чаа бажыңнар тудар, электрини киирер, ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузар херек. Чүгле ынчаарда аныяктар мал ажылынче күзелдии-биле баар апаар.

Депутат-малчынның саналы боттуг, тодаргай болган. Ынчангаш сессиянның киржикчилери ону адыш часкаашкынныбиле чүүлдүгүнүп детказн.

АРАКЧАА БИЛЕ ШИМИТСИН өг-бүле тутканының баштайгы чылында-ла малчыннарга сакманчылап эгелээн. Ийи чыл ынчаар эрткен. А 1963 чылда Хумбуннар 400 баш хойну тускайлаң хүлээп алган. Хамык-ла чүве сагыш дег, амыр болу бербес. Баштайгы үеинде далдараазынчар, бергелер хаая эвес таваржып тургулаан.

Хумбун колхоз конторазындан келгеш, «хой хүлээп алыр болдум» деп чугаалаарга, кадайы Шимитсин мынча дээн:

— Ынча хөй хойну онча-менди ажаап шыдаар бис бе? Ону бодадың бе?

— Ындыг чүве-ле-дир харын — деп демгизи бодунга бүзүрөвзон хевирлиг харылаан.— Оода оон эвээш болза, чүү дээр. 400 хойну шуптузун ал дидир. Ам канчаар, алыр бооп аазаптым.

— Мен-не арай сестир-дир мен. Хөйүң малын хоратса канчаар. Арга-дуржулга бар эвес. Ажаар-тежээри берге-ле чүве ыйнаан.

— Чоксум акый дузалажыр мен дидир. Ол харын мени кодан хой хүлээп ал деп күткүүтү ышкажыл. Кыштаавыс база оон чанында-дыр. Ол—ат-сураглыг, алдарлыг малчын. Биске арга-сүмени бөөр апаар. Ынчангаш чөшпээрежиптим. Черле кызыпкай бис. Чудуруун чудук алдынга суккан эвес, апаа боор.

Думчукка тулганда быжаа сугжу дижири ышкаш, ийи аныяк кижи ынчаар хойжулан киришкеп. Баштайгы чылында малын онча-менди кыш ажыргаан. Кожазынга турган хоочун малчын Чап Чапович Чоксум биче сеткилдиг, сагыш чоңгыр кижи болган. Чаа малчыннаан Хумбуннарның залынга чай кадында бола келир, хойну кызын канчаар кадарарын, оларны хуваан таарыштырарын, аргандорган чүвелерни аңгылаан, азыраан ажаарын айтып бөөр мындыг.

БИР ЧЫЛ ЫНЧААР-ЛА биладиртпейн эрте берген. Дараазында чылын тогдулары төрүп эгелээн. Чогум чымышты Хумбуннар ынчан көрген. Бир дугаар ооолдап турар тогду хойлар оглун хозар-даа, оозун тоттурбас-даа болгулаар. Кара-Дашта кыштаанның кажалзы база багай: дакпыш, тар. Оон иштинде хураган тургузар үзүктөштер чок. Хой, хураган шупту холуй турар. Ынчангаш хураганнарны аңгылап үзери, ажаап эмзирери кончуг берге. Аныяк улус болгаш, шыдажып үнгеннер. Тогдулар ооолдап турар ол чылын дагдыныкчызы Чап Чоксум хүннүң чыгыы кээп, Хумбуннарның хураган азырап өстүрериниге дузалап, ажылдың чажыттарын айтып берип турган.

— Шала часкаар чудамзырап келген бис—деп, ам Аракчаа Хумбун хой ооолдаашкыны эрттирген баштайгы чылын сактып чугаалап олурар.—Аа, берге-ле болган ийин. Чаңчыгып өөренмээн болгаш ындыг чүве ийикпе, шала кежээ шагзырап, чыдыраара бээр, чайгаар-ла үйгу келир апаар. Хүнзедир бут кырынга турар, конгус дыш алыр чай чок. Ынчан чүгле ийлээн болгай бис, дузалакчы бар эвес. Бирээвис хүндүс оларга хой кадарар, төрүттүнген хураганнарны одекке дажыглаар, дедир база-ла дагже чүгүрер. Өскевис одекке арткаш, арган-дорган хойлар чемгерер, хураганнар хайгааараар. «Шынап-ла шыдаазывыс ол бе?» кылдыр бодап келгилээр турдувус. Ол чылдың кызы эки, мал хүр болган. Тогдуларның төрээн төлү шупту менди алдынган. 100-ке онаштыр 90 хураган доруктурган бис. Оон соонда-ла ажылдың хынытып, аңаа чаңчыгып, чоорту мергежип эгелээн мындыг. Чыл келген тудум мергежидивис улам улгадып, көргүзүглериис бедип келген. Кожа-хелбээ турар эш-өөр-даа бисти мактаар ашарган. Колхозувус баштаар чери-даа деткип, өрү кедүрүп, шаңнап турган. Ол бүгү биске күштү немээн, бүзүрелди быжыглаан. Оон бөөр-ле төрүүр хой кадарган чылывыста 100 хойга онаштыр 90-дан өрү, харындаа чамдыкта 100 дыка ажыг хураганны ап келдивис.

Ажыл-ижиниң дугайын айтырып, чугаалажы бөөривиске, Аракчаа Чалзыпович Хумбун мынча диди:

— Чамдыкта улус малчын өг-бүленің ажылын үнелээрде, чүгле өгүнүң эр эзэниң адын адаар, ону мактаар, а хөрээжен малчынның дугайын шуут ыыттавас болгулаардыр. Мен бодаарымга, ол шын эвес. Чүге дээрге, бүдүн өг-бүле малды даанган болганда, оон ийи эзэн ажыл-херекке үлүг-хуузун деңге киирип түрар болгай. Харын-даа хөрээжен малчынның салыышкыны улуг деп болур. Ылаңгыя хой ооолдаашкынының үеинде кандыг ийик? Өгүнүң хөрээжен эзэн сыгыр даң бажындан кара дүн дүшкүжете чедир кажаада хой аразындан ыравастыр. Хамык чаш хураганнарны ол аайлап таарыштырар, иелериниге ыдын эмзирер, тотпаанарын хынап көөр, оларны чагыштырар, эмискиктээр, төрүүр четкен хойларны тудуп көргеш, аңгылап үзер. Ол белеп эвес херек. Аңаа мергежил, шыдамык чорук негеттинер. Хөрээжен малчынның ажылы чүгле оон-биле кызыгаарлаттынмас: бажында чаш ажы-төлүн аъшкарар-чемгерер, ораи-турлааның иштин аштап, арыглаар, аъш-чемни белеткээр. Чажырып канчаар боор, чамдык коданнарның эр эзлери ол хойнуң оглу ол, бо хойнуң оглу бо деп өрта ылган билбес болгулаар-дыр. Ынчангаш хөрээжен малчынның ажылы улуг. Ону төлептин-биле үнелээр ужурлуг.

ОН АЛДЫ ЧЫЛ. Чымыштыг күш-ажылдың чылдары. Бо үениң дургузунда малчын өг-бүле чеже хемчээлдиг бэйлакты бүдүргенил? Ортумаа-биле санап көрээлинер. Хумбуннар ол чылдарда 5700 баш хойну төрээн совхозунга өстүрүп берген. Азы 216 тонна хой эзлин, 12 тонна дүктү дузаагаан-дыр. Ону акшаже шилиндерге, 321 мун рубль болуур. Совхозка чаңгыс хойжу өг-бүле он алды чыл дургузунда 195 мун рубльлиг арыг орулгазын берген. Аңаа бодаарга, эскет чок ыыдыр сагыдырар ажылдың түүнелери ындыг-дыр. Хүн дүн-биле солчуп, үе эскет чогу-биле эртип-ле турар. Кежээ, кызымак бо малчыннар боттарының бүдүрген чаагай үүлезиниң дугайын хандыр бодап көрбээн бооп чадавас. Харын ону бодаар чай-даа кайда боор! Хүн бүрүзү күзеннишкиниг ажылга эртер.

Бо өг-бүленің кол байлаа чүгле албек малды өстүргени өвес. Хумбуннар ол чылдарда он үш уругну кижизидип өстүрген. Оларның 2-ги ажылдап, 8-и өөренип турар. Ийизин совхоз садикте тургускан, а эң бичиизи ада-иезинде.

ЧЫЛ БҮРҮДЕ БЕДИК «Көргүзүглерни канчан чедип ап турар силер?» деп, улус эпти-ле айтырар боор чүве-дир —деп, Шимитсин Беловна чугаалады.— Мен бодаарымга, бисте онаа чажыт чок ийин. Чаңгыс-ла кол чүве бар. Ол дээрге, малчын кижиниң бодунуң ажылга кежээ, кызымаа-дыр. Бис байгы шаавыс-биле кызып-кылайын ажылдап чоруур улус бис. Өдек-кыштаавыстың үүрмек сентелгезин чазын-на кылып доозун каар. Чайгы үеде шүүтсүнмейн турган, одар-белчиирлиг тайгаларга хойну чайлагладын семиртин алыр. Күзүн эвээш дээрге-ле 10 тонна сигенни бодузус белеткээн, кыштатта эккеп курлаваараар. Ынчангаш хойжу кижи бедик көргүзүг чедип алыр дээр болза, карак кымыл ажылдаар ол-ла. А арга-дуржулга чоорту-ла бар апаар чүве. Кылын турар ажылынга кижи чаңчыгып, хынын тыва бөөрн черле билдингир. Бир эвес чалгаа, олутпай болур болза, кандыг-даа арга-дуржулга дуаалаар бе ынчаш? Куду көргүзүглүг болуп турар хойжуларда кижи билип чадаар чүве чок—ажылынга кылымак эвес, дыжын бодаар, соок-чарда кажаа иштн киреринден безин шүүтсүнер-дир.

Хумбуннар онгу беш чылдың дөртку чылында хойдана хураганны менди доруктурарын, баш бүрүзүнден 2,2 кг дүктү алырын хүлээнген, эрес соруктуг ажылдап турар. Оларның Кара-Дашта кыштаанда хар улуг. Ынчалзада одарны хүннүң далбыйлап, бар чемни хумагалыг чарыгдан турарының уламыдан хойлары хүр. 400 ажыг хой төрээн, хураганнары бүрүп менди.

Элбек малды кадарган, хой ажы-төлүг малчын өг-бүленің макталдыг ажыл-ижи ындыг-дыр.

К. АРАКЧАА.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга хөй чылдарда үре-түнелдиг ажылдаары дээш, күш-ажылчы ачы-хавыаазын үнелеп көргениниң демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүлээнинден шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Александра Федоровна Алексеева—пенсионер,

Ефимия Александровна Алексеева — пенсионер,

Марфа Денисовна Алехина — республика эмнелгезиниң санитарказы,

Эмилия Карловна Анчудмова — хоорайның амыдырал хандырылга комбинадының ажылчыны,

Агафья Федоровна Багайсоол — республика эмнелгезиниң ажылдакчызы.

Александра Константиновна Байкалова — республика эмнелгезиниң санитарказы,

Александра Ивановна Баранова — хоорайның харылзаа белдириниң (ХХБ-ниң) почтачызы,

Анатолий Дмитриевич Баталов — Сельхозтехниканың күркомитединиң инженери,

Нина Ивановна Баулина — республика эмнелгезиниң улуг лаборантызы.

Регина Рафаиловна Бегзи—Кызылдың башкы институдунуң кафедра эргелекчизи

Полина Андреевна Белозерова—пенсионер,

Мария Ивановна Беранина—республика эмнелгезиниң эмчи сестразы.

Евдокия Николаевна Бессонова — республика эмнелгезиниң диетсестразы.

Евдокия Павловна Брутькова—пенсионер.

Екатерина Петровна Бугаенко — хоорайның амыдырал хандырылга комбинадының (ХАХК-ның) парикмахери.

Клавдия Константиновна Булатова — Сельхозтехниканың күркомитединиң кладовщиги.

Анна Федоровна Бычкова—столоваялар болгаш ресторан, нар трезиниң (СРТ-ниң) № 1 будүрүлгезиниң ажылдакчызы.

Иван Арсентьевич Бычков—«Красноярск хамааты төлевилел» институттуң Кызылда филиалының чолаачызы,

Фаина Семеновна Гладких—Санитар чырыдышкын базыңының ажыл-агый эргелекчизи.

Анна Евсеевна Важеникова—«Тыва көдээ тудут» трестиң № 62 КМК-ының ажылчыны,

Агафья Леонтьевна Вилижанина — пенсионер,

Тимофей Родионович Власов—ХХБ-ниң почтачызы.

Ахмед Мамедович Гаджиев—хоорайның амыдырал хандырылга комбинадының (ХАХК-ның) парикмахери.

Екатерина Федоровна Грязнова — ХАХК-ның парикмахери,

Тимофей Васильевич Давыдов—ХХБ-ниң почтачызы.

Доржу Окпанович Даржатпаа—пенсионер.

Василий Иванович Денисов—ХХБ-ниң телегравыныңң электромонтеру,

Валентина Петровна Дерягина — СРТ-ниң № 2 будүрүлгезиниң повары.

Екатерина Павловна Доровских — республика эмнелгезиниң лифтеру,

Мария Васильевна Елина—пенсионер.

Мария Прохоровна Ермакова— ХХБ-ниң электромеханиги.

Зоя Петровна Ещенко—республика эмнелгезиниң улуг эмчи сестразы.

Елизавета Романовна Захарова—пенсионер.

Полина Егоровна Зобрева—СРТ-ниң № 6 будүрүлгезиниң техажылчыны.

Михаил Иванович Зудкин—пенсионер.

Петр Игнатьевич Иванов—ХХБ-ниң почтачызы.

Нина Александровна Иванова—ХХБ-ниң оператору.

Анна Федоровна Ильина — Кызылдың башкы институдунуң кадрлар килдизиниң инспектору.

Евдокия Васильевна Икончикова—пенсионер,

Валентина Игнатьевна Исакова—пенсионер,

Мария Николаевна Клипа—пенсионер,

Александра Николаевна Ковалева—пенсионер,

Анастасия Ивановна Ковалева—пенсионер,

Татьяна Павловна Кондратова—СРТ-ниң № 1 будүрүлгезиниң ажылдакчызы.

Антонида Алексеевна Коновалова—республика эмнелгезиниң санитарказы,

Иван Иванович Корж—геология-шинчилел экспедициязының начальниги.

Валентина Марковна Кочетова—пенсионер.

Анна Семеновна Кудряшева—пенсионер.

Анна Яковлевна Кузнецова—ХХБ-ниң телеграфизи.

Фаина Дмитриевна Кузнецова—сүт комбинадының ажылчыны.

Матрена Вахромеевна Курносенко — республика эмнелгезиниң сестразы.

Илья Төнгүролович Кызылоол — Кызылдың башкы институдунуң биология кафедразының доцентизи,

Яков Яковлевич Левин—пенсионер.

Полина Максимовна Лесникая—республика эмнелгезиниң эмчи сестразы,

Валентина Ивановна Любезных — ХАХК-ның ажылчыны,

Базак Серенович Маады—пенсионер,

Александра Петровна Межова—республика эмнелгезиниң эмчизи.

Мария Григорьевна Мамаева—ХХБ-ниң телефонизи,

Нина Максимовна Мочалова—Сельхозтехниканың күркомитединиң базазының кол бухгалтери,

Клавдия Александровна Мюллер — ХХБ-ниң телеграфизи,

Федор Степанович Неволин—пенсионер,

Антонина Иосифовна Осетникова — ХХБ-ниң монтеру.

Александра Григорьевна Охотникова — ХХБ-ниң почтачызы,

Василий Николаевич Павлов — «Тувкоммунэнергонуң» участок мастери,

Анна Никифоровна Пережогина—пенсионер,

Серафим Михайлович Пиляев—геология-шинчилел экспедициязының Саян партиязының ажылчыны.

Анна Ильинична Пимбурская — Сельхозтехниканың күркомитединиң базазының ажылдакчызы,

Анна Александровна Полева—ХХБ-ниң электромонтеру.

Василий Федорович Полуэктов — геология-шинчилел экспедициязының Саян партиязының чолаачызы,

Екатерина Ивановна Полуэктов — геология-шинчилел экспедициязының Саян партиязының ажылдакчызы.

Екатерина Карповна Радченко — республика эмнелгезиниң санитарказы.

Александр Иванович Рожков—пенсионер,

Кузьма Александрович Сайгутин — Кызылдың башкы институдунуң ажылдакчызы,

Анна Антоновна Севрупова—геология-шинчилел экспедициязының ажылдакчызы.

Валентина Васильевна Селиванова — СРТ-ниң № 3 будүрүлгезиниң повары,

Ирина Акимовна Селиванова—пенсионер.

Михаил Лазаревич Селина—ХХБ-ниң почтачызы.

Мария Михайловна Середкина—пенсионер,

Валентина Афанасьевна Сивкова — Сельхозтехниканың күркомитединиң базазының ажылдакчызы,

Евгений Иванович Скрипов—Кызылдың башкы институдунуң улуг башкызы,

Анастасия Никифоровна Смирнова—«Тыва көдээ тудут» трестиң № 62 КМК-ының техажылчыны.

Мария Акимовна Сокоренко—пенсионер.

Елена Павловна Соловьева—республика эмнелгезиниң санитарказы,

Елизавета Петровна Соломатова—пенсионер.

Варвара Ивановна Суворова—республика эмнелгезиниң эмчи сестразы.

Александр Алексеевич Сумков—Кызылдың башкы институдунуң ажылдакчызы.

Матрена Назаровна Терешкова— «Тыва көдээ тудут» трестиң № 62 КМК-ының нормировщиги.

Лидия Николаевна Ткаченко— «Тыва көдээ тудут» трестиң № 62 КМК-ының кол бухгалтериниң оралакчызы.

Евдокия Ивановна Торжевская — Сельхозтехниканың күркомитединиң базазының кладовщиги.

Ефросинья Васильевна Тюдешева — республика эмнелгезиниң даараныкчызы.

Василий Куприянович Федорченко—пенсионер.

Мария Кузьмовна Федоткина— СРТ-ниң № 1 будүрүлгезиниң буфетчизи.

Александра Андреевна Чистякова — ХАХК-ның парикмахери,

Мария Илларионовна Чумичева — пенсионер,

Мария Родионовна Чупрасова — ХХБ-ниң телефонизи.

Леонид Агафонович Шадрин—пенсионер.

Анна Кузьмовна Шевченко—республика эмнелгезиниң сестразы.

Пелагея Меркурьевна Шевцова — ХХБ-ниң телегравыныңң участок начальниги.

Екатерина Алексеевна Шерстнева — ХХБ-ниң телеграфизи.

Анна Леонтьевна Шпагина—туберкулезка удур диспансериниң эмчи сестразы.

Прасковья Сергеевна Шульгина — ХХБ-ниң телефонизи.

Анна Тимофеевна Шульмина — республика эмнелгезиниң санитарказы.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Анна Васильевна Верещагина — «Колос» садыгның садыгжызы,

Валентина Марковна Девайкина — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчын хандырылга килдизиниң садыгжызы.

Монгуш Седенчиковна Долаат— «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Сеязон Шагдырович Иргит—«Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Серин Самба-Сүрүнович Куулар — «Хемчик» совхозтуң бригадири.

Зинаида Николаевна Мирушкова — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыны,

Анна Егоровна Мыскина — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыны,

Белек Дөнгүр-ооловна Ондар—«Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Арышпаа Борбай-ооловна Сарыглар —«Аленушка» уругларга садының ажылдакчызы.

Өртен-Сал Белекович Сарыглар — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Бак-кыс Байыровна Хомушку — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Мижит-Доржу Агармаевна Хомушку —«Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

(Уланчылыг).

ТӨӨГҮНҮҢ МАОИСЧИ НҮГҮЛДЕКЧИЛЕРИНГЕ УДУР

Төөгү талазы-биле маоисчи нүгүлдекчилерге удур демиселдиң чугула айтырыгларынга тураскаараан эртем-практиктиг конференция Москваға боор эткен. Ону ССРЭ-ниң Эртемнер академиязы болган СЭКП ТК-ның чанында Ниитилел эртемнериниң академиязы эрттиргеп. Совет болган даштыкы көскү эртемденнер база партия ажылдакчылары, Москваның хөй-ниитизиниң төлээлекчилери конференцияның ажылынга киришкен.

СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков аңаа чүве чугаалаан.

Бистиң үеэвистиң угланыышкынын тодарадып турар кол-кол болуушкуннарны долгандыр идеологтуг чидиг демисел соксаан дивейн, амгы делегейде боор турар деп, ол чугаалаан. XX үс чыл—бо дээрге Октябрь революциязының үс чылы, делегейниң дыка хөй чурттарынга боттуг социализмни бадыткаан турган үс чыл болур. Чогумна харын, боттуг социализм делегей хөгжүлдезин улам улуу-биле тодарадып турар амгы үеде, бистиң аңгы талазы-биле удурланыкчыларыс ону бүгү-ле үүлдер-биле нүгүлдээр оралдажышкыннарны күштелдирип, делегейде социалистиг харылзааларның тургустунуп турарының дугайында шын үүлдерни соора көргүзерин оралдажып турарлар. Ындыг нүгүлдээшкиннерни буржуаз эвээш эвес эртемденнер, а ол ышкаш сөөлгү үеде төөгүнүң Пекинде нүгүлдекчилери кылып турар.

Пекиниң нүгүлдекчилери онза эйыылдыы-биле хөделип турар. Олар төөгүнү буданыр социалистиг шинчилелдер дээр чылдак-биле чорудуп, боттарының эртемге удур продукциязынга марксчы-ленинчи фразеологияны ховар эвес ажылган турөрлар. Кыдат вүгүлдекчилер үс-үс чылдарның чыл демдеглелериниң Пекиниң амгы угланышкынынга херектиг үүлдерни шилип ап турар. Олар Кыдатты кожалары «хомудаткан» чурт кылдыр көргүзүп, бөгүнгү Пекиниң улуг күрүнезирек, эжелекчи политиказын агартыр оруктарны дилеп турар. Кыдаттың хөй миллион масаларын улуг күрүнезирек шовинизмниң хораны-биле хораандарынче олар үткүп турар. Маоисчилериң ажылчорудулгазын кожазы чурттарга Кыдаттың девискээр талазы-биле негелделиг боор турарын «эртемге» үндезилээр дээн орадлажышкынар илези-биле көстүп турар.

Агрессор бүрүзү дайын белеткелин чер-девискээр быдаажыры-биле эгелеп турарын төөгү херечилеп турар. Чогум-на харын Пекин хөделишкиннериң ындыг хевирин шилип алганын практика көргүзүп турар. Оң тодаргай херечизи болза, 50 чылдарның төнчүзүвде болган 60 чылдарның эгезинде Кыдаттың Индияга удур кылган агрессиязы болур.

Империалистиг күштериң деткимчези-биле Кыдаттың Вьетнамга удур чоокта чаа кылган чепсектиг халдаашкыны бүгү-ниити тайбыңны быжыглаарының "хөрээге шыңгыы ыылгалданы тургускан. Пекин амгы үеде дүшкүүрлүг чорукту угаттырарындан база чепсектиг чөнгөлерни кылырындан чалданмайн турар. Вьетнам-кыдат кызыгаарда «маргылдаалыг» дээр районнарны кыдат шериглериң эжелеп алганы, Кыдаттың, Лаоска болгаш Кампучияға удур соксаайн турар чөнгөлери ол дугайны херечилеп турар.

Вьетнамга удур агрессия бодунуң сорулгаларын чедип албаан деп, К. В. Русаков демдеглээн. Вьетнам улустуң туруштут болгаш дидим чоруу типлээн, Совет Эвилелиниң, социалистиг дем-каттыштырылгазының өске-даа чурттарының дээштиг эп-сеткил каттыштырылгазы типлээн, эжелекчилерни делегейниң хөй-ниитиан калбаа-биле буруу шапкан.

Кыдаттың социалистиг Вьетнамче халдаашкыны калбак пропаганданы чорудар арганы буржуаз пропагандага берген, оң сорулгазы болза, дайынны үүгле империализм эвес, харын социализм база үлдүрүп турар дээр нүгүлдээшкинни көргүзери болган деп, К. В. Русаков оон ыңай чугаалаан. Идеологтуг бо халдаашкынны шиитпирлии-биле буруу шавар херек. Социализм өөредиг, политиктиг система боон турар болганда, кыдат шериглериниң Вьетнамче халдааны дээш кандыг-даа харысалганы хүлээвезе биллингир. Бо дээрбечи халдаашкынны социалистиг идеалар-биле белеткеп, боттандырбаан, ону маоизм үүлгеткен, шовинизмниң, улуг күрүнезирек, эжелекчи чүткүлдүң идеологиязы кылган.

Маоисчи идеологияга болган практиканга удур бистиң партияларывыстың демисели кыдат улуска хамаарыштыр ханы чаагай сорулгалыг боон турар.

«Кыдаттың ёзулут национал катап тургузуушкунунуң, оң социалистиг хөгжүлдезиниң хандырымышкынын ССРЭ-ге болгаш социализмниң өске-даа чурттарынга удур, коммунистиг бүгү шимчөшкинге удур демисел-биле эвес, а оларның-биле эвилел болгаш аксы-дүңмалышкы кады ажылдажылга оруу-биле чедип алыр ужуралут дээрзинге ханы бүзүрөп турар бис» деп эп Л. И. Брежнев демдеглээн.

Конференцияга академиктер А. Л. Нарочницкий, А. П. Окладников, ССРЭ-ниң ЭА-ның корреспондент-хежигүннери М. И. Сладковский, С. Л. Тихвинский, А. И. Крушанов, П. А. Жилин, эвилелдешкен республикалардың Эртемнер академияларының академиктери М. К. Нурмухамедов, Б. И. Искандеров болгаш өскелер-даа чүве чугаалаан. Аксы-дүңма социалистиг чурттарның эртемденнери Дао Зуй Тунг (ВСР), Д. Косев (БҮР), Ф. Текен (ВҮР), Р. Фелбер (ГДР), Ш. Вира (МАР), Р. Славинский (ПҮР), Я. Цесар (ЧССР) болгаш өскелер-даа аңаа киришкен. Маоисчи төөгүүлерниң болгаш пропагандистериң бүгү делегей төөгүзүн болгаш Кыдаттың бодунуң төөгүзүн мегелеп, нүгүлдээр дээн оралдажышкының оларның илеткелдери сойгалаан, ол үүлдерни бодунуң улуг күрүнезирек, эжелекчи сорулгазынга ажыглаар дээн оралдажышкынны буруу шапкан, кыдат удуртукчуларының политиказы марксизмге, эртемге удур боон турарын сойгалаан. ССРЭ-ниң төөгүзүн өскертип, нүгүлдээр, амгы үениң бүгүделегей төөгүлүг чорудугушкунунга бистиң чуртувустуң туружун өскертир бодаан маоисчи хөделишкиннерни конференцияга шыңгыы шүүмчүлээн, ыыдат удуртулганың улуг күрүнезирек талаже чайгылганын, социал-шовинистиг идеологияның туружунче тайып батканын айыткан.

Совет Эвилели бежен ажыг чылдарның дургузунда вьетнам улустуң революциялыг херээнге деткимчеин кезээде көргүзүп келген, амгы үеде Ленинниң улуг чурттунуң чогуур өйүнде болгаш дээштиг хөделишкинни кыдат эжелекчилерге болгаш оларның империалистиг эвилелчилериннге шыңгыы сагындырыг болган деп, Дао Зуй Тунг демдеглээн. Вьетнам девискээрни эжелеп алыры — кыдат реакционерлериниң шагдагы-да күзели боон келген. Олар Вьетнамны кыдат удуртукчуларының шилип алганы антисоветчи орукче чаа идер, дээш чүнү-даа кылырындан чалданмайн келгеннер. Олар бүгү делегейниң ажылчы чоннарының эргеажыктарын, кыдат улустуң эргеажылын садыынаннар. Вьетнамның 50 миллион чону империализмге удур ур үелиг дайынга дадыкан, Лаостуң болгаш Кампучияның улустары-биле сырый каттышкан, бүгү делегейниң чүнү-даа мурнунда Совет Эвилелиниң, аксы-дүңма социалистиг өске-даа чурттарының улустарының деткимчеин болгаш дузаламчызын ап турар. Ындыг улус ыдат реаксылыг дайынзырактарының кандыг-даа агрессиязынга төлептиг харыны берип ыыдаар.

(СЭТА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

Г. УИНСТОН: ТАЙБЫҢ ДЭЭШ ДЕМИСЕЛГЕ УЛУГ САЛЫЫШКЫН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-та парлап үндүрген «Тайбың, чавырлыышкын болгаш советамерик харылзаалар дугайында» деп Л. И. Брежневтиң ному термоядролут дайынны чайладыры дээш демиселге оң чаа улуг салыышкынны болур деп, АКШ-тың Коммунистиг партиязының национал даргазы Г. Уинстон медеглээн.

Ол номда коммунистиг ниитилелдиң тургузуушкунуң үргүлүлеп турар совет улустуң тайбыңга сорук киргизчи ынакшылы ылереттинген деп, медеглелде айыткан. Ол номда бүгү чурттарның улустарының быжыг тайбың болгаш айыыл чок чорук дээш күзелин совет кижилериң амыдыралга боттандырын турарының оруктарын көргүскен. Номнуң арынарында ылереттинген кижиге чаагай сеткил Каттышкан Штаттарга тайбынның талалахчыларының шимчөшкинин күштелдиреринге, стратегиг шаан халдаашкын боо-чепсээн кызыгаарлаар дугайында белеткеп турар совет-америк дутуржулганы дүрген бадылаар дээш демиселге ыдигин бээр. Ол дугуржулга чепсегленнишкинни бүгү-ниити болгаш долу дүжүрерин чедип алырының оруунга чаа базым болур.

Тайбың дээш демиселчилериниң мурнунга антисоветизмниң болгаш антикоммунизмниң ёзулуг чылдагаанларын көстүп кээр кылдыр улуг шыны шак мынчаар биллингир кылдыр Л. И. Брежнев таймылбырлаан: «Чавырлыышкынны ядролут үениң байдалдарында күрүнелериниң кожа-хелбээ догуннаашкынының объективтиг чылдагаанары болдуруп турар. Хөгжүлдениң болгаш кижи төрелгетениң бодунуң амыдыраш-чурттаарын улуг айылга таварыштырарын күзевес болзувусса, оон өске орук шынап-ла чок». Ону удуртулга болдургаш, америк номчукчу бижиттинген арыннарның утказын, харын-даа кол үүлүү — кожа-хелбээ догуннаашкын дугайында азы амыдыраш-чурттаарындан шуут ойталаарының дугайында билигни азы бөдүүү-биле чугаалаарга, амыдырал болгаш олум дугайында билигни дүргени-биле шиңгээдин аптар.

Пентагон, АКШ-та язык-бүрү хевирин антисоветчилери Совет Эвилелиниң дугайында биллингир-ле шынны чүге ыыгаар кызымаа-биле чажырып турарыл? Каттышкан Штаттарның улузунга совет улус найыралдың болгаш тайбыңның холун сунуп турарының фактызын кандыг чылдагаан-биле чажырып турарыл? АКШ-тың империализмниң шериг машиназын өстүрериге 2 триллион доллары делегейниң ийиги дайынының соонда кандыг сорулгаларга чарыгдаанын деп айтырыгларны бөдүүн американ бүрүзү чигзиниг чокка салыр деп, Г. Уинстон үргүлчүлээн.

2 триллион доллар деп түң бөдүүн американнарны кайгалыптар боор. Ол акша-хөрөгнин АКШ-тың тайбың экономиканың улам ыңай хөгжүлериниче чорудуп, бүгү эр-хөрөөжен американнарны ажылбиле хандырып болурунче, ак болгаш кара кештиг хамаатыларның ажыл төлевирлериниң аразында улам улгадып турар дүүшкек эвес үүлүү чок кылырынче, ажылчы чоннарның улам ыңай ядаран турарын чайладырынче чорудуп болур турган деп, олар чоптүү-биле бадыткай бээрлер. Ол хөрөңгилер бисти үргүлчүүнүң ажыл чок чоруундан чайладып, чурттага бажыңнарының тудуунун, амелге чеченнериниң кризиниден, өөредилгениң шыпарының улам ыңай кудулаашкынындан чайладып болур турган.

Оон ыңай болангаш, антисоветизмниң улуг мегезиниң үндезинге НАТО-нуң блогун тургускан болгаш хевээр арттырган, планнаттының турар САТО блоктун үндезининде ол-ла меге турар, ол-ла триллион-триллион долларның түүнден ыыгнам девискээрже шургуп кирген Пекинде араатанызыг күштерни. Мурнуу Африкада апартеидти, Израильдиң сионистерин болгаш Чилиде Пиночеттиң ёзу-чурумун деткиириге акша-хөрөңгини ап турар деп түңнелди американнар үндүрөрлер. Өске сөс-биле чугаалаарга, ол триллион-триллион доллар-биле АКШ-тың монополистиг капитализми делегейде бүгүле реаксылыг ёзу-чурумларга деткимче көргүзериниң политиказын уламчылап, оң-биле кады реаксылыг иштики политиканы чорудуп турар. Ындыг угланышкынның бүгү аар-бергелерин америк улуска опаан турар.

АКШ-тың улузунга антикоммунизмниң чайлаш чок болгаш чарылбас үржуктары ындыг. Термоядролут дайынче аппар чыдар ындыг угланышкынны дедирлевдирери эргежок чугула. Политиканың үндезининге чавырлыышкын болгаш тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын дээш демисежиг турар күштериниң сорулгаларын болгаш бүгү улустарының кол эргелерин магадылаары салдынган турар ужурлуг.

Совет-америк харылзааларны хөгжүдериниң принциптериниң дугайында америк номчукчуга кыйгырыында эш Л. И. Брежневтиң чугаалаан бодалдары онза чугула деп, Г. Уинстон онзалан демдеглээн. «Сидериниң күрүнеериниң үндезилекчизи Джордж Вашингтон бодунуң соолгу чагаазында бүгү чурттарга хамаарыштыр ак сеткилдиг болгаш чөптүг чорукту илередирин, бүгү чурттар-биле тайбың харылзааларны болгаш кады ажылдажылганы хөгжүдерин сүмелээн. Бистиң совет күрүнеевистиң үндезилекчиси Владимир Ильич Ленин «чавырлыышкын» деп сөс тыптын келбээнде хөй чылдарның мурнунда-ла язык-бүрү ниитилел-политиктиг системаларга хамаарыжы турар күрүнелериниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының принципин идин үндүргей болгаш үндезилээн деп, Л. И. Брежнев айыткан. Ол принцип бот-боттарының иштики херектериниге күрүнелериниң холгаарлан киришпезин, а марыгдаалыг айтырыгларны шиитпирлээрде күштү ажыглаваазын, социалистиг болгаш капиталистиг чурттарының аразында чогуур тайбың болгаш ажыл-ишчи харылзааларны тургузарын негеп турар».

СОҢГУЛДАГА БЕЛЕТКЕЛ

БЕРЛИН. (СЭТА). Чер-черниң улусчу төлээлелге черлеринге соңгулдага белеткел Герман Демократтыг Республиказа калбарган, ол соңгулда май 20-де болур. Эткен үе дургузунда кыдыынган ажыл дугайында депутаттарның хоорай хуралдарының ам эртин турар отчёттары кол кичээнгейде болу берген. Тус-тус район бүрүзүнүң бүгү талалыг хөгжүлдезиниң дугайын херечилээн болгаш оң-биле кады бо чылын бодунуң 30 чылын демдеглээр бүгү республиканың бедик бүдүрүкчүүг күш-ажылының түңнелдерин көргүскен чедиишкиннериниң сеткил өөрүүгүг көргүзүү ол отчёттардан тодаргай илереп турар.

ИТАЛИ КОММУНИСТЕРИҢ ШУУЛГАНЫ

РИМ. (ЭТА). Италя Компартиянның эдлеглиг XV съездиан март 30-де ыпда ажыттынган. Оң ажылында чурттун барык 1800 муң коммунистерин төлөлеп турар 1200 хире делегаттар киржип турар. Съездиде ол ышкаш хөй санныг аалчылар, өске чурттарның аксы-дүңмалышкы коммунистиг болгаш ажылчын партияларының төлөлекчилери, оң иштинде СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның чанында партийжи контроль комитединиң даргазы А. Я. Пельшеге баштаткан СЭКП-ниң делегациязы олуржуп турар.

Италя коммунистериниң шуулганының хүн айтырыында ИКП-ниң чиигипе секретары Э. Берлингуэриниң отчёт илеткели, амгы үениң байдалдарында партиянның сорулгалары, ИКП-ниң Уставынга өскерлиишкиннер киирери, партиянның удуртукчу органнарын соңгууру кирген.

СЪЕЗД АЖЫТТЫНГАН

БРЮССЕЛЬ. (СЭТА). Март 30-де Брюсселье профэвилел товунуң бажыңынга Бельгияның Коммунистиг партиязының XXIII съездизи ажыттынган. Оң делегаттары БКП ТК-ның белеткеп кылган документилерин чугаалажып коор, партиянның чаа удуртучу органнарын соңгуур. Съездиде аксы-дүңмалышкы партияларның делегациялары, оң иштинде СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП Ленинград хооркомунуң бирги секретары Ю. Ф. Соловьевка баштаткан СЭКП-ниң делегациязы олуржуп турар.

Съездиин БКП ТК-ның политбюро кежигүнү, партиянның Брюссель федерациязының даргазы Жан Блом ажыткан. Оң соонда БКП-ниң даргазы Луи Ван Гейт чүве чугаалаан.

БҮГҮ ДИПТЕРДЕН

● БУДАПЕШТ

Атомнуг ядронуң чажыт үүлүлдерин венгр эртемденнериниң шинчилеп келгениниң төөгүзүнде кайгамчыктыг хүнү чурттуң эртемчи хөй-ниитизи демдеглээн. 20 чыл мурнунда Венгрияның Эртемнер академиязының физиктиг шинчилелдер институдунга шенелде баштайгы атомнуг реакторну Венгрия Улус Республикага ажыглалга киргген, ону совет документацияга үндезилээн, ССРЭ-ниң техниктиг дузаламчызы-биле туткан.

Баштайгы реактор Венгрияга ядролуг физиканың болгаш атомнуг энергетиканың талазынга эртем шинчилелдери чорудар кадрлар белеткээр бир язының өөредилге чери болуп, эртемниң ол адырларынга мурнуу озуругже үнер арганы чурттуң эртемденнеринге берген. Ам венгр эртемденнер социалистиг өске чурттарның эртем ажыллакчылары-биле кады ядролуг шинчилелдериниң Дубнода каттышкан институдунуң ажылынга идепкейлиг киржип турар. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның специализация шугумуби-ле Венгрия термоядролуг шинчилелдерге ажыглаар чамдык приборларны болгаш атомнуг электростанцияларга хереглеттинер дериг-хереклеллерни бүдүрүп турар апарган.

● ПРАГА

Делегейниң 30 чурттарының 800 ажыг даштыкы садыг организациялары болгаш фирмалары улустуң хереглелиниң барааннарының чаңчыл болган делегей ярмарказынга киржирлер. Ол ярмарка бо айның төнчүзүнде Брнога «Тайбың болгаш амыдыралдың бедик деңнелин — бүгү кижи төрелгетенге» деп лозуң-биле эртер.

Чиик индустрияның чедиишкиннериниң ол көрүлдезиниң эң улуг киржикчилериниң аразында Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар бар.

● КУВЕЙТ

Каттышкан Араб Эмираттарның федералдыг национал консультативтиг ассамблеязы (парламент) египет-израиль чаңгыс талалыг керээни чарганына шыңгыы сагыш човаашкынын илеткен.

Ол керээ араб девискээрлерни Израильдиң эжелеп турарын мөңгежидер болгаш арабтарның демиселинге өскерлиишкин болур деп, Абу-Дабиге парлап үндүрген медеглелде айыткан. Египет-израиль чаңгыс талалыг дугуржулганың аймылдыг үржуктарынга удур турган сорулгабиле боттарының хүрээлеңин каттыштырарынче бүгү араб чурттарны медеглелде кыйырган.

● РАБАТ

Салаттың ёзу-чурумунуң дүжүп берикчи политиказынга удурлавганының демдээ кылдыр ажылчы чоннарның бүгүниити ажыл соксадыышкынын политиктиг болгаш профэвилел организацияларының кыйгырыы-биле Марокконда чарлаан. Бүгү чуртта митингилер эртип турар. Оларның киржикчилери бодунуң национал эргелерин катап тургузары дээш Палестинаның араб улузунуң чөптүг демисели-биле боттарының эп-сеткил каттыштырылгазын илереткеннер.

● НЬЮ-ЙОРК

Гаррисберг хоорайның эргечагыргалары (Пенсильвания штатта) ийи хонук бурунгаар улуг озал-ондак болган атомнуг электростанцияның чоогунда черлерден чаш ургуларны болгаш хөрөөженнерни өскээр көжүрүп эгелээн. Радиоактивтиг кезектериниң улуу-биле нептереп турарын специалистер тодараткан. Ол нептерөөшкин радиоактивтиг чорукту айыылыг деңнелге чедир көвүдээринге чедирген. Долгандыр 15 километр черде турар бүгү школаларны хаттан болгаш бажыңнарындан үнмезин чурттакчыларга сүмелээн.

Амгы үеде электростанцияны долгандыр 30 километр ырак черде радиацияның барын демдеглээн. Эткен чылын язы-бүрү үрелиишкиннериниң ужурундан станцияның ажылын чээрби катап соксадып турганы биллингир апарган.

● БАНГКОК

Наркотиктерни чажыды-биле бүдүрери болгаш нептередири-биле демисел дугайында хоойлуну Таиландының хоойлу үндүрер национал хуралы хүлээп алган. Ол кем-буруулуг үүлгедиишкинге киришкен кижилерни шыңгыызы-биле шиидери хоойлуда көрүнген.

Чурттуң соңгу районнарында кара-таакпы кылыр мак дээр чечекти чажыды-биле өстүрүп турары-биле Таиландының чазаа шиитпирлиг демиселди чорудуп турар. Наркотиктериниң хөй кезии чуртта Кыдаттан «Алдын үш-булуңчук» деп ат-биле сургаглаан Кыдат-биле кызыгаарлажып турар райондан кээп турар болгаш ону кыдат гангстерлер чажыды-биле нептередип турар.

(СЭТА).

АКШ-та хереглел барааннарының өртээнин өзери улам киткеп турар. Күш-ажыл министерствозунуң сан-түңнерин ёзугаар алырга, үүгле эткен чылда өртектер 8,9 хуу ескен, а ортумак шалыңныг америк ажылчының садыг алыкчы эргазы 3,6 хуу кудулаан. (Солунардан).

Америк парлалгадан чурук. СЭТА-ның фотохроникалы.

ЧААРТЫЛГАНЫҢ ОРУУ-БИЛЕ

Кызыл районда Кур-Чер суур бүгү талалыг хөжүп, ажалчы чонуң материалдыг чаагай чоруу, культура амыдыралының деңнелиг бедип турар.

Бежен чылдарның эгезинде каш борбак бажыңнардан тургустунган бичии суурнуган ам бо хүннерде сан-дөрт кудумчуларлыг, өөредиге, культура албан черлери туттувуп тургустунган чараш суур апарган. «Бүгү-ле чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга» деп бистиң партия, чазаавыстың ада сагыш салыышкынының ачызында амыдырал-чуртталгавыс ол хире экижиг, сайзырап олурар.

Сөолгү чылдарда суурувустуң овур-хевирин анаа кирип турар каас-чараш түлүгларны ажыглалга киргенз уруглар ясли-сады, интернат, Культура бажыңы, чаа магазиннер, чүвар-бажың, көдээ ажылагыйның тудугларындан 800 баш бода мал, 3000 хой турар комплекстер, гараж, МТМ ажыглалга кирген.

Культурлуг болгаш үлегерлиг корум-чурумнуг чурттакчылыг суур дээш социалистиг чарыш бистиң суурда калбарган. Бо чугула ажылды суурда хөрөөженнер чевүлели (даргазы Ф. С. Оюн) болгаш көдээ Советте чаагайжыдылга комиссиязы (даргазы М. С. Дамдын) шудургу чорудуп турар. Бажың бүрүзүнүң чанында чечектерни, янзы-бүрү ыыштарны, ногааны олуртуруп чедип алыр дээш тайылбыр ажылы күштелген.

Чурттакчы чонуң негелделерин хандырар талазы-биле эвээш эвес хемчелер ап чоруттунган. Совхоз төвүнде амыдырал хандырылгазының чагыг хүлээп алыр пунктузу тургустунган. Бо чорук көдээ чурттакчыларның янзы-бүрү чагыгларын, негелделерин хандырарына таарымналыг апарган. Чонуң эдилеп турары парын техникизин сеңтээр, баш таарар, даараглыг кылыглар чагыр, чурук тырттырар болгаш хүн бүрүнүң оон-даа өске айтырыгларны маңаа шиитпирлеп турар.

Суурда рабкооп чонуң садыг хаңдырылгазыче улуг кичээнгейни салып турар. Сөолгү чылдарда чаа магазиннер ажыттынган. Бараавны садып алыкчылар боттары шилип алыр чаа, дерегем магазин ажыглалга кирген. Ажылчын кооперативи 1978 чылдың барган саарылгазының планын 102,6 хуу күүсеткен.

Келир үениң салгакчыларын кижизидип өстүрериге ясли-сад, Кур-Чер ортуумак школа коллективлериниң ролю улуг. Ийи каът ясли-садта 140 ажыг бичии чаштар өзүп турар. Ында 36 кижизидикчи ажылдап турар. 780 ажыг өөреникчи чаа туттунган ийи каът чырык, делгем кабинеттерлиг школада өөренип турар. Школада башкылар коллективи 45 кижиден тургустунган, оларның иштинде 26 башкы дээш эртемниг. 50 өөреникчи уругларның музыка школазында өөренип турар. Оларның-биле тускай эртемниг беш аныяк башкылар ажылдап турар. Бо школада танцы бөлүү база тургустунган, ында 25 өөреникчи бар.

«Социал сорулгаларның иштинде совет кижилериниң кадыының дутайында сагыш салыышкыдан артык чугула сорулга турбас» деп, эш Л. И. Брежнев партияның XXV съездизиниг чугаалаан. Бо буянныг сөстериниг херек кырында боттанылышкының бистер көрүп турар бис. Суурда 25 орунуг амбулаториялыг, физиокабинеттиг эмнелге бар.

Кур-Чер суурнуң төвүнде ийи каът Культура бажыңы бар. Культура бажыңының директору Х. Монгуш, уран чүүл удуртукчузу М. Чигден олар клуб ажылын биллиг удуртуп турар.

К. ЧИМИТ-ДОРЖУ.

Кызыл район.

Э К И Б Е Л Е К

Ном болгаш номчукчу

Альманахты ревсомолчу чораан, амгы үеде пенсионер Седип-оол Тановтуң сактыышкыны-биле ажыткан. Автор ында ТАР тургустунган соонда Тывага болуп турган болуушкуннарны болгаш аңаа аныяк эр боду база оон үе-чергелери болгаш арат, намның төлөөлери канчаар киржип турганын сактып бижип турар. Шак бо янзылыг сактыышкынларны солун-сеткүүлге парлап турары кончуг чөптүг. Чүге дээрге, номчукчулар, ылаңгыя аныяк өскен, оон Тывага революцияның эге үе-чаңдаларында болуп турган болуушкуннар дугайында, оон киржикчилериниң дугайын билип алырыстан аңгыла, ол үениң, чонуң социал бөлүктериниң чөрүлдээ-демиселдериниң, экономиктиг сайзыралының дугайында солун медээлерни алыр бис. Бо сактыышкында янзы-бүрү болуушкуннарны көргүзериниң аңгыда, оларның кайдакайда киржикчилерин, ол үеде, ылаңгыя ревсомолчулар канчаар ажылдап, чурттап турганын сонуургаар бис. Ынчангаш бо үнелиг чүүл болуп турар.

Ол ышкаш, аныяктарны революсчу, күш-ажылчы, патриотчу чаңчылдарга кижизидериниг ажык-дузалыг. Х. Ойдан-оолдуң «Кызыл-Маадыр» деп тоожузундан үзүндүлерни, Х. Серээниң «Аревэниң даалгазы» деп чечен чугаазын база бо бөлүкте киргген. «Кызыл-Маадырда» автор кызыл партизан чораан тыва ашактың болгаш оон революстуг, патриотчу херээн салган алганы, кинин кескен, адын адаан оглу Кызыл-Маадырның дугайын чугаалап турар.

Х. Серээниң «Аревэниң даалгазы» деп чечен чугаазында Тыва Арат Республиканың революсчу аныяктарының 30 чылдар үезинде канчаар хей-аттыг, эрес-шудургу ажылдап, чурттап чораанын чуруп көргүскен.

Альманахта чогаалчыларның чап-чаа бижиттингилээн романнарындан болгаш тоожуларындан солун үзүндүлер, эгелер киргилээн. Тываның Улустуң чогаалчызы Степан Агбанович Сарыг-оолдуң элээн каш чыл аазап келгени алдан-маадырлар дугайында романның бажы ам-на бээрлеп келгени — өөрүнчүг болуушкун. Романдан алган эгелерни ёзугаар көөрге, кажан ук чогаал долузу-биле парлаттына бээрге, тыва чечен чогаалга ол база бир байырлал, өнзагай болуушкуннарның бирээзи болур хире. Чүге дээрге парлатканы эгелер бажы-на бээрлеп келгени — өөрүнчүг болуушкун. Романдан алган эгелерни ёзугаар көөрге, кажан ук чогаал долузу-биле парлаттына бээрге, тыва чечен чогаалга ол база бир байырлал, өнзагай болуушкуннарның бирээзи болур хире. Чүге дээрге, номчукчулар, ылаңгыя аныяк өскен, оон Тывага революцияның эге үе-чаңдаларында болуп турган болуушкуннар дугайында, оон киржикчилериниң дугайын билип алырыстан аңгыла, ол үениң, чонуң социал бөлүктериниң чөрүлдээ-демиселдериниң, экономиктиг сайзыралының дугайында солун медээлерни алыр бис. Бо сактыышкында янзы-бүрү болуушкуннарны көргүзериниңден аңгыда, оларның кайдакайда киржикчилерин, ол үеде, ылаңгыя ревсомолчулар канчаар ажылдап, чурттап турганын сонуургаар бис. Ынчангаш бо үнелиг чүүл болуп турар.

Ол ышкаш, аныяктарны революсчу, күш-ажылчы, патриотчу чаңчылдарга кижизидериниг ажык-дузалыг. Х. Ойдан-оолдуң «Кызыл-Маадыр» деп тоожузундан үзүндүлерни, Х. Серээниң «Аревэниң даалгазы» деп чечен чугаазын база бо бөлүкте киргген. «Кызыл-Маадырда» автор кызыл партизан чораан тыва ашактың болгаш оон революстуг, патриотчу херээн салган алганы, кинин кескен, адын адаан оглу Кызыл-Маадырның дугайын чугаалап турар.

Х. Серээниң «Аревэниң даалгазында Тыва Арат Республиканың революсчу аныяктарының 30 чылдар үезинде канчаар хей-аттыг, эрес-шудургу ажылдап, чурттап чораанын чуруп көргүскен.

Альманахта чогаалчыларның чап-чаа бижиттингилээн романнарындан болгаш тоожуларындан солун үзүндүлер, эгелер киргилээн. Тываның Улустуң чогаалчызы Степан Агбанович Сарыг-оолдуң элээн каш чыл аазап келгени алдан-маадырлар дугайында романның бажы ам-на бээрлеп келгени — өөрүнчүг болуушкун. Романдан алган эгелерни ёзугаар көөрге, кажан ук чогаал долузу-биле парлаттына бээрге, тыва чечен чогаалга ол база бир байырлал, өнзагай болуушкуннарның бирээзи болур хире. Чүге дээрге парлатканы эгелер бажы